

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

кафедра дошкільної педагогіки психології
(теорії і методики дошкільної освіти)

БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему

**Виховання основ моральної культури старших
дошкільників засобом сюжетно рольової гри**
Спеціальність: 012 Дошкільна освіта

студентки 2 курсу 21 ДО групи
факультету дошкільної освіти
денної форми навчання

Понирко Т.М.

Науковий керівник:

Токарник Л.Б

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

м. Глухів - 2021 рік

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ ОСНОВ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБОМ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВОЇ ГРИ	7
1.1. Поняття про моральну культуру як наукова категорія	7
1.2. Особливості виховання основ моральної культури старших дошкільників	16
1.3. Сюжетно-рольова гра як засіб виховання основ моральної культури старших дошкільників	25
Висновки до 1 розділу	42
Розділ 2. Вивчення впливу СЮЖЕТНО-РОЛЬОВОЇ ГРИ НА виховання ОСНОВ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ старших дошкільників	
2.1. Визначення рівнів вихованості основ моральної культури старших дошкільників	44
2.2. Система роботи з виховання основ моральної культури старших дошкільників засобом сюжетної-рольової гри	54
2.3. Визначення ефективності проведеної роботи	58
Висновки до 2 розділу	66
РЕКОМЕНДАЦІЇ	68
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	70
Список використаних джерел	72

Додатки

ВСТУП

Актуальність дослідження. Одним із складних завдань, що стоять перед дошкільною освітою – це формування всебічно розвиненої особистості. У цьому процесі важливе місце належить моральному вихованню. Дитині дошкільного віку необхідно прививати патріотизм, доброту, чуйність, гуманізм, чесність, справедливість тощо. Ці моральні цінності людство виробляло тисячоліття, і зараз вони стали основою загальнолюдської моралі. З давніх-давен усі видатні мислителі, педагоги зверталися до проблеми морального виховання. Сьогодні ця проблема не втратила своєї актуальності, адже соціально-економічні і політичні процеси, що відбуваються в Україні, негативно впливають на рівень моральної свідомості, призводять до знецінення моральних принципів. Поняття про добро, совість і милосердя знецінюється, а найвищі цінності зводяться до матеріальних благ, грошей, що значно девальвує соціально-значущі моральні норми. В наслідок цього у дітей і молоді вибудовуються хибні орієнтири поведінки. Недарма Б. Кобзар зазначає, що нинішні біди пов'язані з дефіцитом культури й моральності, доброти, любові й милосердя у людських взаєминах [Кобзар]. Звернення до педагогічного досвіду науковців минулого і його аналіз допоможе розширити наші уявлення про підходи до організації морального виховання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку.

Про важливість морального виховання наголошується в чинних програмах розвитку і виховання дітей і молоді. Так, національною програмою виховання молоді в Україні передбачено підготовка високоморальних громадян, які піклуються про свою Батьківщину та оволоділи загальнолюдськими цінностями. У Базовому компоненті дошкільної освіти зазначено, що моральне виховання дошкільників включає виховання в дітей любові до рідних, близьких, Батьківщини, почуття дружби, товариськості, колективізму, поваги до старших, турботи про молодших, навичок культурної поведінки, відповідального ставлення

до виконання доручень і обов'язків, готовності працювати для загального блага. Дітей потрібно вчити бути правдивими, чесними, формувати навички утримуватись від небажаних вчинків [2].

Проблема морального виховання особистості є багатогранною та значущою, що зумовило посилену увагу філософів, психологів, педагогів до її вивчення. Це цілком закономірно, оскільки моральні цінності постійно змінюються під впливом нових чинників, набувають нових якостей; з іншого боку, існують спільні риси у моралі різних часів і народів, якими повинна оволодіти молода людина.

І. Бех, Л. Виготський, О. Кононко та інші наголошують, що виховання основ моральної культури треба почитати ще з дошкільного віку. Найбільш ефективно воно здійснюється у старшому дошкільному віці, адже у дітей відбувається поступовий перехід від сприймання змісту окремих вчинків (добре – погано) до узагальнених понять про гарну поведінку. В цьому віці дитина вже в змозі оцінювати поведінку свою і поведінку оточуючих її людей.

Проблему морального виховання старших дошкільників науковці розглядали різнопланово. В. Зибковець, І. Мар'єнко досліджували виховання моральної свідомості, В. Бачинін, Т. Гуменнікова висвітлювали виховання моральної культури у дошкільників, І. Зайцева, Л. Крайнова приділяли увагу формуванню моральної активності дітей, Є. Богданов, К. Ушинський, О.Чебикін подали характеристику емоцій і почуттів та їх класифікацію, а М. Стельмахович та В. Сухомлинський визначили роль почуттів у процесі морального виховання дошкільників. А. Богуш, М. Стельмахович розглядали національний фольклор як засіб морального виховання дошкільників, Н. Ільїнська, Т. Ружевиц вважали художню літературу ефективним засобом виховання основ моральної культури, а А. Богуш, А. Щерба, В. Сухомлинський, Н. Гавриш – казку. Л. Артемова, Н. Горбунова, Г. Тарасенко – сюжетно-рольові ігри. Але науковці недостатньо висвітлили проблему виховання основ моральної культури

старших дошкільників засобом сюжетно-рольової гри, що і обумовило вибір теми дослідження **«Виховання основ моральної культури старших дошкільників засобом сюжетно-рольової гри»**

Об'єкт дослідження: процес виховання основ моральної культури старших дошкільників.

Предмет дослідження: педагогічні умови виховання основ моральної культури старших дошкільників в сюжетно-рольовій грі.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити систему роботи з виховання основ моральної культури дітей старшого дошкільного віку засобом сюжетно-рольової гри.

Завдання дослідження

1. Проаналізувати психолого-педагогічну та методичну літературу з проблеми виховання основ моральної культури старших дошкільників засобом сюжетно-рольової гри.
2. Розробити критерії та показники рівнів вихованості основ моральної культури старших дошкільників .
3. Обґрунтувати і експериментально перевірити вплив сюжетно-рольової гри на виховання основ моральної культури старших дошкільників.
4. Надати рекомендації щодо виховання основ моральної культури старших дошкільників засобом сюжетно-рольової гри.

Гіпотеза дослідження: ефективність виховання основ моральної культури старших дошкільників підвищиться за дотримання таких умов:

- урахування наявного рівня вихованості основ моральної культури;
- підбору сюжетно-рольових ігор моральної тематики;
- облаштування ігрового середовища.
- ознайомлення дітей із моральними категоріями

Методи дослідження: теоретичні – аналіз і узагальнення психолого-педагогічної літератури з теми дослідження через український фольклор;
синтез: класифікація, систематизація

емпіричні: цілеспрямовані спостереження за дітьми, бесіди з вихователями та дітьми, педагогічний експеримент, анкетування вихователів; аналіз навчально-виховних планів і чинних програм, експертне оцінювання;

статистичні: якісний і кількісний аналіз отриманих експериментальних даних.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що досліджено й науково обґрунтовано специфіку виховання основ моральної культури старших дошкільників в процесі сюжетно-рольової гри; уточнено поняття «моральна культура» «моральна вихованість» «особистості дошкільників»; виявлено критерії, показники, й охарактеризовано рівні вихованості основ моральної культури дітей 6-го року життя; подальшого розвитку дістала система роботи з виховання основ моральної культури старших дошкільників засобом сюжетно-рольової гри.

Практичне значення дослідження: розроблено діагностувальний матеріал та експериментальна система роботи з виховання основ моральної культури старших дошкільників засобом сюжетно-рольової гри; Підібрані сюжетно-рольові ігри моральної спрямованості. Розроблені методичні рекомендації можуть бути використані в практиці роботи закладів дошкільної освіти, освітньому процесі закладів вищої педагогічної освіти, у процесі післядипломної підготовки фахівців спеціальності 012 «Дошкільна освіта» та перепідготовки педагогічних кадрів. У практичному вивченні та перевірці педагогічних умов виховання основ моральної культури старших дошкільників.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження викладено у виступах на студентській науково-практичній конференції: ...

Структура бакалаврської роботи. Бакалаврська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ ОСНОВ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБОМ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВОЇ ГРИ

1.1. Поняття про моральну культуру як наукова категорія

У наш час гостро постає проблема моральної деградації молоді, тому протягом останніх років тема моральної культури особистості привертає увагу багатьох науковців. Категорію «мораль», «культура», «моральна культура» ввели у понятійну систему багатьох галузей науки (етику, філологію, філософію, педагогіку, психологію, культурологію, релігієзнавство, юриспруденцію тощо). Цій проблемі присвячені праці І. Беха, Г. Васянович, М. Горлач, А. Гусейнова, О. Денищика, Н. Заячківської, Т. Ісаєнко, І. Канта, В. Кременя, С. Ніколаєнко, М. Требіна, М. Фіцули, Г. Чайки та ін.

Поняття «моральна культура» містить дві категорії – мораль і культура. На думку Г. Васянович моральна культура є інтегральною єдністю цих двох суспільних явищ, адже «з одного боку, вона є «культурою в моралі», з іншого – висвітлює моральний аспект (цінність) культури» [3, с. 6]. Л. Волченко також вважає, що культура і мораль є взаємопов'язаною й взаємозумовленою «єдністю цілей і основ свого буття феноменам. Як немислима культура без моралі, так немислима мораль без культури» [4, с. 37]. Такої ж думки дотримуються Н. Заячківська, О. Шпенглер та ін. Так, О. Шпенглер у праці «Занепад Європи» нагадує, що мораль це складова культури, але кожна культура має свою мораль [30, с. 359], причому призначення цих обох категорій однакові – «олюднення людини, гуманізація її світосприймання і ставлення до світу, утвердження гуманності в ставленні до людини» [10, с. 13].

Термін «мораль» є аналогом латинського терміну «етика». Проблеми моралі осмислювали ще Гесіод та Гомер, але спроби дати конкретне визначення даному поняттю як збиральної характеристики моральних

проявів з'явилося пізніше, приблизно у IV ст. до н. е. На сьогоднішній день цей термін є багатозначним, адже застосовується у різних галузях науки. Розглянемо трактування моралі з різних точок зору.

Мораль у філософії науковці трактують у двох значеннях – широкому та вузькому. Найчастіше мораль визначають як складне суспільне явище, соціальний інститут, що виконує функцію нормування, регулювання поведінки, діяльності і взаємодії людей у всіх сферах суспільного життя та мораль як сукупність вимог, норм і принципів поведінки людини у взаємодії із суспільством, соціальними інститутами, суб'єктами. Ще у V ст. до н. е. Платон визначав мораль як систему, що «унормовує людське співіснування, пов'язує, поєднує людей, робить спільне життя можливим» [22, с. 312]. А це означає, що мораль як поняття – це вид суспільних відносин, який ґрунтується на таких засадах як гуманізм, повага та любов. Аналогічне визначення подають А. Адо, Н. Анікеев, Г. Антипіна та ін.: «Мораль – форма суспільної свідомості, спрямованої на ствердження самооцінки особистості, рівності всіх людей в їх прагненні до щасливого й гідного життя, що виражає ідеал людяності, гуманістичну перспективу історії» [26, с. 270].

Про мораль як про шлях до щастя у свій час писав І. Кант, визначаючи аналізовану дефініцію як «сферу свободи» [13, с. 65], яка вчить людину не як стати щасливою, а як стати гідною щастя. У психології найчастіше під мораллю розуміють складову психологічної структури особистості, яка забезпечує ціннісну оцінку явищ у неусвідомлюваній для індивіда спосіб. Тобто мораль притаманна кожному, але її рівень є індивідуальним.

Психологи пояснюють сутність і зміст моралі на основі психологічних процесів, наприклад, тривалої дії страху. У «Словнику психолога-практика» поняття «мораль» визначають у двох аспектах – гетерономному та автономному. Згідно з першим, мораль – це «правила, які особистість вважає обов'язковими й «святими», що встановлюється

іншими людьми, спільнотами»; з другим, – «правила, що встановлюються та змінюються особистістю» [23, с. 308]. Отже, прихильники цієї думки вирізняють мораль об'єктивну (колективну) та суб'єктивну (індивідуальну). Так, І. Бех у праці «Психологічні основи морального розвитку особистості» мораль трактує як «форму суспільної свідомості двох сфер – світу людей і світу речей», відповідно до чого мораль може виступати і як суб'єкт (гетерономне тлумачення), і як об'єкт (автономне тлумачення). Таким чином, мораль у психології – це складний психологічний процес поєднання потреб та контролю на основі об'єктивних чи суб'єктивних правил.

У юриспруденції термін «мораль» використовують дуже часто, адже і мораль, і право є засобами соціального регулювання. Незважаючи на відмінності, вони є соціальними явищами, існують в реальній поведінці людей та протидіють свавіллю, тому дослідження поняття «мораль» та його тлумачення у юриспруденції є досить актуальним. Мораль у юридичній сфері визначають як один з основних способів соціальної неформальної регуляції дій людини, і хоч «існує окремо для кожного суспільства, класу, соціальної групи, але водночас має загальнолюдський характер» [5, с. 136].

В. Бачинін та В. Сальніков вважають, що аналізована дефініція – це «комплекс норм і цінностей, що дозволяють індивідам представляти себе, передусім, представниками певних соціальних спільнот – країн, націй, державних утворень, класів, станів, партій, колективів, груп» [1, с. 189], тобто регулювати такі відносини у державному житті, які здебільшого не регулюються правом.

Огляд літератури дав нам змогу проаналізувати використання та тлумачення поняття «мораль» у педагогічній науці. З точки зору Т. Поніманської мораль (лат. *moralis* – моральний, від *mos* (*moris*) – звичай, воля, закон, властивість) – система поглядів, уявлень, норм, оцінок, які регулюють поведінку людей; форма суспільної свідомості [Поніманська, с.

210]. Науковці найчастіше визначають цей термін як систему норм і правил. Такої думки дотримуються автори навчальних підручників та посібників: А. Кузьмінський, В. Омеляненко, М. Пащенко, М. Фіцула. Наприклад, М. Фіцула пише: «мораль – система ідей, принципів, законів, норм і правил поведінки та діяльності, які регулюють гуманні стосунки між людьми за будь-якої ситуації на демократичних засадах» [27, с. 250]. На думку В. Нечаєва, мораль – система поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють моральну поведінку людей, вона виконує пізнавальну, оціночну, виховні функції.

Науковці С. Гончаренко, А. Міщенко, М. Пащенко, В. Сластьонін та ін. вважають, що мораль – це форма суспільної свідомості, більше того, І. Ісаєв, А. Міщенко, В. Сластьонін, Є. Шиянов уточнюють, що не лише «суспільної свідомості», а й «індивідуальної моральної свідомості», адже «людині притаманні власні особливості духовного складу, уявлення, чуття, хвилювання» [21, с. 252].

Отже, доповнюючи визначення «моралі», що подане в «Українському педагогічному словнику», можемо зробити висновок про те, що в педагогічній науці мораль – це одна з форм суспільної та індивідуальної моральної свідомості; система поглядів і уявлень, ідей та принципів, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей.

У багатьох працях можна зустріти твердження, згідно з яким етика є наукою про мораль. Таким визначенням послуговуються автори довідкової літератури, зокрема, «Словника з етики» за ред. І. Кона, «Сучасного словника з педагогіки» за ред. Є. Рецапевича та ін. Мораль як предмет етики визначав свого часу І. Франко: «Мораль є предметом етики і вчить людину жити по-людському – вона завжди і скрізь керує її кроками, переробляє її звірячу природу, робить її м'якшою, і таким чином робить її здібною до щастя не тільки внутрішнього (задоволення собою), але і суспільного, яке спирається на поєднанні праці усіх людей і братерській взаємній любові» [28, с. 49]. А. Гусейнов вважав це визначення (етика –

наука про мораль) хибним, наводячи такі аргументи: безпідставна тавтологія (адже вважає мораль синонімом етики) та неможливість дійти істини через те, що зміст поняття «етика» розкривається через поняття «мораль», зміст якого також невідомий [6, с. 196]. У навчальних підручниках та посібниках з етики на визначення моралі автори (В. Мовчан, М. Фіцула, Л. Хоружа, Т. Чистіліна та ін.) використовують означення «система», наприклад, «мораль – система норм, що відображають реально наявне та бажане в стосунках із позицій інтересів суспільства та людства» [18, с. 21]; мораль – система ідей, принципів, законів, норм і правил поведінки та діяльності, які регулюють гуманні стосунки між людьми за будь-якої ситуації на демократичних засадах [27, с. 250]; мораль – система поглядів, уявлень норм, оцінок, що регулюють поведінку людей; одна з форм суспільної свідомості [25, с.77]; мораль – форма суспільної свідомості, сукупність усвідомлюваних людьми принципів, норм, приписів, правил поведінки [9, с. 6] тощо.

Опираючись на філософське вчення І. Канта, Г. Чайка та Т. Чмут вважають, що мораль є формою громадської свідомості та спрямована на «утвердження самоцінності особистості, рівноправності всіх людей у їх прагненні до щасливого та гідного життя» [29, с. 48]. Деякі науковці у визначенні моралі використовують означення «регулювання», тобто вважають, що основною функцією моралі є регулятивна. Наприклад, такої думки дотримуються Л. Волченко, А. Кузьмін, В. Омеляненко, М. Пашенко, А. Сембрат, М. Фіцула, Л. Хоружа і визначають мораль як складний суспільний інструмент, що виконує функцію регулювання відносин і поведінки людей.

Частково видозміненими, порівняно з історичними визначеннями, є тлумачення моралі у працях та дослідженнях ХХІ ст. Наприклад, «Енциклопедичний словник» з етики пропонує таке визначення: «поняття, за допомогою якого в розумовому і практичному досвіді людей виокремлюються звичаї, закони, вчинки, характери, які виражають вищі

цінності і потреби, через які людина проявляє себе як розумну, свідому і вільну істоту [8, с. 275]. Як бачимо, у визначенні не використовуються означення «система», «сукупність», «правила, норми, ідеї», «суспільна форма», «регулювання» тощо. Таке ж індивідуальне визначення подає А. Зімбулі: «Мораль – це думки, почуття та справи, завдяки яким суб'єкт ціннісно співвідносить себе з дійсністю» [12, с. 61]. Отже, мораль в етичній науці є багатофункціональним терміном, який використовують на позначення різноманітних процесів та явищ, а саме: предмета вивчення етики; форми суспільної свідомості, суспільного інституту; системи поглядів, уявлень, норм, оцінок; форми громадської свідомості, що спрямована на утвердження рівноправності людей у їх прагненні до щасливого та гідного життя; інструменту, який виконує функцію регулювання поведінки, а також на позначення думок, почуттів та справ, завдяки яким суб'єкт ціннісно співвідносить себе з дійсністю.

Як зазначалося вище, для розгляду та тлумачення поняття «моральна культура», необхідний аналіз категорій «мораль» і «культура». Нам імпонує думка В. Оконя, що визначень культури існує стільки, скільки авторів про неї пишуть. Аналізоване поняття є досить широким, до тлумачення якого відносять все творіння розуму і рук людини, наслідок і результат його матеріальної і духовної діяльності, в процесі якої люди вступають у певні відносини.

Досить вдалою вважаємо класифікацію інтерпретації культури В. Зелюк, яка аналізує проблемну дефініцію в трьох вимірах: аксіологічному, діяльнісному, особистому [11, с. 14]. Згідно з першим підходом культура визначається як сукупність цінностей, досягнень. В такому аспекті подають визначення: А. Моль (охоплює сукупність інтелектуальних елементів, наявних у даної людини або групи людей, що володіють стабільністю, пов'язаної з тим, що можна назвати «пам'яттю світу» або пам'яттю суспільства, матеріалізованої в бібліотеках, пам'ятниках і мовах) [19, с. 83], О. Денищик (сукупність досягнень суспільства в результаті його

матеріального і духовного розвитку. Це не лише результат, а й сам процес свідомої діяльності людини, у ході якого змінюється не тільки навколишнє середовище, але вона й сама) [7, с. 17] та ін. (М. Горлач, М. Кремень, С. Ніколаєнко, М. Требін). При підході враховуються процеси, способи та результат свідомої діяльності: культура – це специфічно характерний для людей спосіб діяльності, об'єктивований в різних продуктах результат цієї діяльності [16, с. 16], специфіка культури полягає в тому, що вона розкриває якісну сторону людської діяльності, показуючи, наскільки остання (в будь-якій сфері) виступає реалізацією сил людини, творчих потенцій людини, наскільки ця діяльність відповідає певним вимогам і нормам [14, с. 55], культура виявляється не просто складовою частиною, а специфічним способом людської діяльності, який включає в себе надбіологічно відпрацьовані засоби вирішення людьми життєвих проблем, які перед ними виникають [17, с. 102].

При особистісному підході враховуються риси особистості, найчастіше вияв людяності: культура – це людяність світу, яка зашифрована в усьому багатстві цінностей, норм, традицій, звичаїв тощо [29, с. 50], культура – вияв суті людини в її ставленні до навколишнього світу. Це матеріалізація духовного духу, гуманізація природи. Культура – людина в прояві своїх сутнісних сил та історичного призначення [15, с. 31], культура є особливим соціумом, в якому і формами якого індивіди цієї епохи і різних епох можуть спілкуватися між собою як особистості [2, с. 248-266], культура – риса, властива, передусім, самій людині як суб'єкту історичного процесу [26, с.175] тощо. Якщо розглядати поняття «моральна культура» в педагогічному аспекті, то вважаємо, що в такому випадку дефініцію «культура» варто розглядати як особистісну систему усвідомлюваних цінностей самим індивідом і цінованих в суспільстві рівня інтелекту, рис характеру, уяви, пам'яті, отриманих в процесі виховання і навчання.

Отже, ми означили визначення основних понять «мораль» та «культура», яке значення вони мають в різних сферах науки. Але їх функціонування в суспільному житті неможливе без наявності суб'єктів, у яких вимагається наявність відповідних знань про моральні цінності, а також почуттів, оцінок, емоцій та навичок поведінки, які б узгоджувались з вимогами моралі. Тобто йдеться про один з аспектів внутрішньої культури, яка базується на моралі та називається моральною культурою.

У педагогічній науці мораль трактують як усвідомлений суб'єктом процес. Так, І. Красноштан та М. Пащенко вважають, що «моральна культура – це засвоєння особистістю моральних норм, принципів, категорій, ідеалів суспільства на рівні власних переконань, дотримання їх як звичних форм особистої поведінки» [20, с. 69]. Найчастіше моральну культуру визначають як ступінь освоєння і привласнення панівних у суспільстві моральних цінностей, ступінь реалізації їх у діяльності в різних сферах суспільного життя. Цю думку розділяють такі вчені: А. Адо, М. Горлач, О. Денищик, В. Діуліна, В. Кремень, С. Ніколаєнко, М. Требін та ін. А. Гусейнов стверджував, що аналізоване поняття означає не ступінь засвоєння моральних цінностей, не процес, не моральний розвиток, а безпосередньо моральні цінності, які закріплені в суспільстві і «використовуються на практиці більшістю людей» [6, с. 196].

Значна кількість вчених вважає, що моральна культура є або окремою, або складовою культури. Так, Г. Чайка і Т. Чмут визначають це поняття як «культуру, пов'язану з утвердженням у суспільстві гуманістичних справедливих взаємин між людьми» [29, с. 40], А. Титаренко трактує як ціннісно-імперативний зріз загальної культури [24, с. 97]. Г. Васянович моральну культуру вважає духовною цінністю і визначає як «систему моральних знань і переконань, почуттів і навичок, норм і відносин, інтересів і потреб, культурно-морального досвіду і безпосередньої поведінки, спрямованої на самовдосконалення, навчання і виховання особистості» [3, с. 21].

У філософській думці (М. Горлач, В. Кремень, С. Ніколаєнко, М. Требін, С. Юргелявічус) моральну культуру особистості найчастіше характеризують як моральний розвиток і моральну зрілість, яка проявляється, по-перше, у культурі моральних почуттів, що є вираженням здатності особистості до співчуття, співпереживання, милосердя, тобто відчувати чужі біль і радість як власні; по-друге, культурі етичного мислення як раціональній складовій моральної свідомості, що виражається у знанні моральних вимог суспільства, у здатності людини свідомо обґрунтувати мету і засоби діяльності, зберігає морально-гуманістичний потенціал та регулює поведінку особистості.

І. Бех підкреслював емоційну основу моральної культури дошкільника – афективну сферу дитини, її відкритість до виховних впливів. Науковець визначив необхідність розвитку емоцій (співпереживання, співчуття до іншої людини), які є основою емпатії зростаючої особистості. Також відмічено підґрунтя морального зростання – самоствердження дитини, яке відбувається через засвоєння соціальних норм, еталонів. Отже, основою моральної культури старших дошкільників є соціально-емоційний розвиток особистості, що відбувається на основі вдосконалення суто людських емоцій, які є основою емпатії. Можливим цей процес стає завдяки самоствердженню малюків у період дошкільного дитинства.

Моральна культура старших дошкільників має дві складові: особистісний і поведінковий. У особистісному плані його основою є потреби, мотиви, морально-етичні цінності, гуманні почуття, духовність, моральність, а також риси характеру, зокрема доброчесність, повага до старших, чесність, доброта, толерантність, емпатія. На рівні поведінки моральна культура має місце у висловлюваннях, ситуаціях морального вибору, відповідних діях і вчинках. Основу становлять гуманні почуття – людяність, доброчесність, які формуються на основі абсолютних людських цінностях, які створюють підґрунтя для духовності зростаючої

особистості, яка у свою чергу є основою моральної вихованості дітей, ознакою якої є емоційні переживання.

Моральна культура старших дошкільників розуміється у контексті нашого дослідження як особливе особистісне утворення, в основу якого закладено моральні знання і судження, емоції і почуття вищого соціального плану, моральні норми у якості спонук відповідної поведінки і виявляється у певних моральних рішеннях та відповідних діях і вчинках етичного спрямування.

На основі теоретичного аналізу літератури, ґрунтовного вивчення останніх наукових досліджень обґрунтували мораль як наукову категорію, означили авторське визначення поняття «моральна культура» як результат морального розвитку (свідомості та поведінки), що відображає рівень моральності (практична діяльність, яка ґрунтується на усвідомленій індивідом моралі – сукупності поглядів, уявлень, норм, оцінок, створених та задекларованих людством, що позитивно регулюють поведінку) індивіда в практичній поведінці.

1.2. Особливості виховання основ моральної культури старших дошкільників

Питання виховання моральної культури старших дошкільників надзвичайно актуальне. У цьому контексті виконано достатньо велику кількість досліджень, створено низку програм, закладено базові положення особистісного зростання до БКДО. Водночас ця категорія постійно вдосконалюється, розширюється, збагачується.

Вихованню основ моральної культури старших дошкільників сприяють їх вікові особливості. У старшому дошкільному віці відбувається поступовий перехід від сприймання змісту окремих вчинків (добре – погано) до узагальнених понять про гарну поведінку. В цьому віці дитина вже в змозі оцінювати поведінку свою і поведінку довколишніх.

Дошкільник потребує не лише доброзичливої уваги з боку дорослого, а й співпраці з ним, взаєморозуміння, визнання дорослим його чеснот і досягнень. На кінець старшого дошкільного віку виникає усвідомлення свого соціального «Я». Дитина усвідомлює ставлення до себе різних людей, домагається визнання значущими для неї людей, схильна до прояву самоповаги. Старший дошкільник має уявлення про авторитет. Дитина прагне бути учасником дитячого товариства, посісти в ньому певне місце, вона володіє комунікативними вміннями, гнучкіше використовує їх у спільній діяльності, поводить себе самостійніше, диференціює свої чесноти і вади, вміє налагоджувати контакти з однолітками, товаришує з певним колом дітей. Крім дружніх стосунків з окремими дітьми, виникають найпростіші форми групової солідарності. Дитина намагається порозумітися у конфліктних ситуаціях, зіставляє позицію однолітка з власною та прагне їх узгодити, диференціює соціально схвалювану та несхвальну поведінку, може вчинити по совісті, діяти справедливо. Вміє довести правоту, відстояти власну гідність, орієнтується у власних чеснотах і вадах. У дитини з'являються такі риси, як дисциплінованість, стриманість, здатність обмежити свої бажання, стає зрозумілою необхідність дотримання правил поведінки. Поступово відбувається диференціювання таких моральних понять, як «доброта», «чуйність», «справедливість», «дружба», «чесність», «товариськість» тощо.

У старшому дошкільному віці моральні почуття та знання пов'язують із почуттям обов'язку. Виникають «внутрішні моральні інстанції» – прагнення поводитися згідно з моральними нормами не тому, що цього вимагають дорослі, а тому, що це приємно для себе й для інших. [Укр. Дошкілля, с. 189].

Отже, віковими особливостями старших дошкільників є:

-П
оява перших суджень і моральних оцінок;

-П
ервісне розуміння змісту моральної норми;
-В
иникнення уявлень про добре та погане;
-З
ростання дієвості моральних уявлень;
-В
иникнення свідомої моральності;
-П
очаток керування у поведінці моральними нормами;
-Н
аявність моральних уявлень є необхідним, але не вирішальним фактором і умовою дотримання моральних норм;
-Н
аявна розбіжність між вербальною та реальною поведінкою;
-М
оральні уявлення «випереджають» моральну поведінку;
-В
ирішальне значення має здатність дитини умовно розмежовувати позиції об'єкта та суб'єкта і виступати в кожній із них.

Для всіх моральних норм характерним є те, що вони закріплюють соціальний спосіб поведінки, що дошкільники виражають у такий спосіб: «Не можна обманювати дорослих», «Маленьких не можна кривдити» тощо. Тобто діти констатують, що можна робити, а що – ні. Про сформованість розуміння моральної норми можна говорити в тому випадку, якщо дитина пояснює, чому норми необхідно дотримуватись.

У процесі виховання моральної культури старших дошкільників перед вихователем постає питання «Як досягти такого стану вихованості моральної культури, коли діти самі в повсякденному житті в ситуаціях, що

містять у собі моральний зміст, робили б морально-ціннісний вибір вчинку й проявляли вольове зусилля для його здійснення?»

Такого результату можна досягнути за умов, якщо дитина:

-М
ає достатньо знань про моральні вчинки, що відповідають нормам моралі;
-У
свідомлює їхню значущість у регуляції своєї поведінки;
-В
виявляє знання не формально, робить моральні вчинки й стримується від негативних проявів на основі моральних почуттів, що виникають (співчуття, співтвердження, чуйності, справедливості та ін.);
-В
виявляє досить вольових зусиль у ситуації, що вимагає морального вибору, реалізуючи позицію «Я сам»;
-С
систематично включається в різноманітну діяльність, що дозволяє накопичувати практичний досвід використання моральних норм.

Для того щоб сформувані перелічені сторони поведінки дошкільника дорослі повинні систематично ознайомлювати дітей із нормами моралі, що містять у собі вимоги до поведінки людей. Вони мають об'єктивний імперативний характер, але адресуються до свідомості, знаходять висвітлення в законах, приписах, заповідях, звичаях, містять норми ставлення до різних сторін навколишнього світу: людей (гуманізм, доброзичливість); праці (працьовитість, взаємодопомога, усвідомлення значущості праці у суспільстві); соціально дійсності (любов до рідного краю, елементи патріотизму); природи (турбота про її благополуччя, посильна участь у її охороні); себе (відповідальність, наполегливість, почуття власної гідності, саморегуляції поведінки).

Моральні норми мають узагальнений характер і недоступні повному усвідомленню дошкільниками тією мірою, що необхідна для регуляції власної поведінки. Тому дошкільники не можуть скористатися цими нормами в ситуаціях, що вимагають морального вибору. Так, наприклад, якщо вихователь говорить дітям «Будьте гарними друзями», вони в найкращому разі запам'ятовують вказівку, але скористатися нею не зможуть. Але, якщо педагог додає: «Гарні друзі завжди допомагають одним одному» і конкретизує це правило розповіддю про конкретні дії (допомогти знайти загублену річ, показати однолітку прийом роботи, допомогти розв'язати вузол, заспокоїти однолітка, який відчуває емоційний дискомфорт та ін.), дітям правило стає зрозумілим.

Старшим дошкільникам уже доступний прояв моральних почуттів: співпереживання, співчуття, жалю, спільної радості. В цьому віці дитина уже може проникнути в емоційний стан однолітка, розуміти його почуття. Вона сама починає відчувати переживання, що відчуває одноліток. Сформованість гуманних почуттів спонукає до здійснення морально-ціннісних вчинків не стільки за вказівкою педагога або чекаючи похвали, скільки через прищеплене гуманне ставлення до оточуючих.

Основні завдання, що батьки та вихователі мають розв'язувати в процесі виховання:

-З
багачувати наочно-чуттєві уявлення дитини про моральні якості, чесноти та добру поведінку;
-С
приятно розумінню того, яке велике значення має дотримання моральних правил;
-У
чити розрізняти позитивні й негативні вчинки, давати їм оцінку;

-З
акріплювати вміння дотримуватися моральних правил у повсякденному житті;
-У
загальнювати й систематизувати уявлення дітей про чуйність, доброзичливість, допомогу тим, хто цього потребує, і кому самому під силу її надати;
-К
ультивувати позитивні емоції та почуття;
-Р
озвивати вміння розуміти внутрішній стан людини, тобто «пізнавати людину серцем»;
-Р
озв'язувати морально виправдані способи протидії злу.
Для розв'язання цих завдань дорослі використовують такі методи і методичні прийоми:
-Ч
итання творів художньої літератури та бесіди за їхнім змістом;
-К
олективне обговорення дій та вчинків персонажів;
-Р
озглядання ілюстративного матеріалу та складання дітьми розповідей;
-Р
озв'язання морально-етичних проблемних ситуацій;
-В
ходження в роль позитивного героя художнього твору «А як би вчинив ти?»;

-Д
идактичні ігри та вправи на розв'язання завдань морально-етичного змісту;
-і
гри-драматизації за змістом художніх творів;
-Н
аписання листа казковому герою, персонажу художнього твору та ін.;
-р
озв'язання суперечностей «Що добре, а що погано?»;
-В
икористання зразків фольклору;
-Д
искусії, конкурси, вікторини;
-«
мозковий штурм», розв'язання кросвордів, ребусів, шарад.

Багато вітчизняних психологів і педагогів намагалися відповісти на питання «Як можна навчити дитину бути доброю?», «Чи можливо взагалі виховати моральні якості, або вони закладені природою й не піддаються педагогічним впливам?». Багато досліджень присвячено проблемам становлення моральних і моральних основ особистості, їх джерел, розвитку і можливості корекції.

Норма – еталон, зразок поведінки, що повинен усвідомлюватися дитиною, бути для неї привабливим, емоційно значущим і головне – спонукати до соціально схвалюваних вчинків. Наприклад, дитина повинна знати, що ділитися з іншими добре, що потрібно допомагати й поступатися слабким, що бити або кривдити інших людей не можна. Такі норми повинні стати внутрішніми, «своїми» і бути регулятором поведінки дитини. У цьому випадку дитина діє добре (морально), не примусово, а самостійно, за власним рішенням.

У дослідженнях нормативно-орієнтованого напрямку провідна роль належить моральній саморегуляції. У ситуації саморегуляції дитина всупереч своїм інтересам примушує себе робити так, як потрібно, а не так, як хочеться. При цьому зовнішні вимоги й тиск зацікавлених осіб відсутні. Тому протиріччя інтересів є для дитини у формі суперечки між власними бажаннями і їх власною моральною оцінкою. Моральна регуляція поведінки містить вимоги людини до самої себе. Їй важливо бути гарною і не бути поганою, тобто оцінити свої дії й поводитися відповідним чином. Таким чином, оцінювання морального вчинку повинне стати само-оцінюванням [Виготський Л. С. Педагогическая психология].

Моральна саморегуляція припускає зразок, еталон, з яким дитина може співвідносити власну поведінку. В одних випадках цим зразком поведінки є дорослий, якого дитина прагне наслідувати, в інших – еталоном є казкові персонажі.

Теорія й практика морального виховання в руслі нормативно орієнтованого напрямку спирається на уявлення про мораль як про форму нормативної регуляції поведінки дитини, а моральний розвиток розглядається, як засвоєння моральних норм і правил поведінки.

Другий напрямок можна назвати емоційно-орієтованим. Дослідники ставлять на перше місце не засвоєння норм поведінки й не формування моральних уявлень, а насамперед розвиток соціальних емоцій і моральних почуттів, до яких насамперед належать співпереживання й співчуття.

Основним методом формування соціальних почуттів і емоцій дитини є усвідомлення й розуміння нею інших людей або літературних персонажів. Через читання відповідних розповідей та їхнє обговорення, розпізнавання емоцій інших за фотографіями і картинками увага дитини залучається до емоційного стану інших людей. Розкриваючи перед дітьми внутрішній світ дорослих або однолітків, педагог формує в дитини дуже важливе з соціальної точки зору моральне світорозуміння. Воно

виражається в можливості дитини зрозуміти іншого, простежити в певних діях моральний вчинок, дати йому пояснення з погляду норм і правил, самому відчувти переживання іншого. Таким чином, за допомогою розуміння художніх творів дитина повинна навчитися співпереживати іншим людям і правильно оцінювати їх (а отже, і свої) вчинки.

Можливим методом формування моральних почуттів і моральних оцінок є навчання дітей розв'язувати соціально-моральні значні завдання. Наприклад, у гри-драматизації або за допомогою ляльок діти повинні розв'язати якусь конфліктну чи проблемну ситуацію, розподілити привабливі іграшки або солодощі, коли на всіх вочевидь не вистачає, обрати, кому саме дістанеться приваблива роль у грі, допомогти слабшому тощо. Створення проблемних ситуацій у житті або у формі завдань є та особлива сфера життя й діяльності дітей, що при відповідному керівництві дорослого формує здатність розуміти моральні аспекти поведінки й робити позитивні вчинки.

Оскільки діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена в яскравих образах, сприйняття дітьми художніх творів стає важливим методом виховання почуттів. Під час сприйняття літературного твору відбувається перенесення почуттів і емоцій із образу персонажа в реальні життєві ситуації. Діти бачать стан іншого, співпереживають йому, ставлять себе на його місце, грають в казки, що полюбилися, у своїх іграх. Усе це створює умови для розвитку в дитини здатності до співпереживання, до перенесення свого сприйняття на життєві ситуації, аналогічні до казкових за своєю моральною суттю. Під час виконання цих умов не тільки збагачуються уявлення дитини про моральні норми взаємин між людьми, але й актуалізується її потреба в прояві гуманних почуттів, що відповідають цим нормам.

Слід зазначити, що моральне виховання є одним з основних завдань навчальної програми, хоча посідає в ній не провідне місце й за своєю

деталізацією поступається завданням розумового й пізнавального розвитку.

Так, програма «Українське дошкілля» ставить такі освітні завдання з виховання моральної культури:

– Збагачувати знання дітей про пріоритети загальнолюдських цінностей: справедливість, чесність, доброту, повагу тощо.

– Створювати сприятливі умови для становлення соціальної компетентності дитини, розвивати в неї соціальні емоції (співчуття, бажання допомогти), обстоювати власні інтереси.

– Збагачувати досвід спілкування з людьми різного віку, статі.

– Розширювати уявлення дошкільника про авторитет та людські чесноти; вчити розуміти інших та рахуватися з чужою думкою.

– Виховувати культуру діяльності: вміння планувати, організовувати гру, заняття, свою працю, прагнення досягати позитивного результату в індивідуальній і спільній діяльності.

– Формувати вміння оцінювати свої вчинки та вчинки інших людей [49, с. 190].

Серед методів, які сприяють розв'язанню цих завдань, можна визначити два напрямки: створення умов для практичного досвіду й формування правильних моральних оцінок. До методів, що забезпечують створення в дітей практичного досвіду суспільної поведінки, належать:

-В
иховання моральних звичок;
-П
риклад дорослих або інших дітей;
-Ц
ілеспрямовані спостереження за працею дорослих або грою дітей;
-О
рганізація спільної діяльності;

—С

пільна гра.

Моральне виховання дітей пропонується здійснювати в різноманітніших умовах: у побутовій і повсякденній діяльності, у грі й на спеціально організованих заняттях [46].

До другої групи методів, спрямованих на формування моральних уявлень, суджень і оцінок, належить гра, бесіда вихователя на етичні теми, читання художньої літератури, розглядання й обговорення картин, метод переконання, а також метод заохочень, ритуали вітання й прощання, святкування днів народжень, допомога дітям у конфліктних ситуаціях, нейтралізації агресивних проявів, а також демонстрації дітям норм справедливості та їх рівня прав.

Важливе значення у вихованні моральної культури дошкільників має формування емоційної чутливості до переживань і проблем інших дітей. Розв'язувати це завдання пропонується шляхом спонукання дітей відгукуватися на біль і переживання дорослих і однолітків, демонстрації прикладів чуйного ставлення до живих істот, а також акцентом на подібність почуттів усіх людей (біль, страх).

Інший метод виховання моральної культури – формування моральних оцінок і суджень: уявлень про добро й зло, про норми моральної поведінки, про правильні й неправильні вчинки. Використання цього методу передбачає, що моральні уявлення переростають у мотиви власних дій дитини й стають запорукою й джерелом її альтруїстичної поведінки. Цей метод найзрозуміліший і привабливіший з педагогічної точки зору, оскільки він припускає традиційні й доступні педагогічні засоби: пояснення, читання літератури, наведення позитивних прикладів та ін. Вочевидь, така стратегія залишається найпоширенішою. Загальноприйняті уявлення про те, що для формування моральної культури необхідною умовою є усвідомлення моральних норм.

Підбиваючи підсумки стислого огляду методів морального виховання, можна зазначити, що в більшості досліджень спостерігається істотна розбіжність між метою виховання моральної культури й методами їх практичної реалізації. Під час порівняння завдань і методів їх розв'язання виявляється, що, незважаючи на різноманіття й новизну мети інноваційних програм, в основному використовуються традиційні засоби. Незважаючи на те, що головним завданням виховання моральної культури в більшості сучасних програм є розвиток моральних почуттів і гуманних взаємин між дітьми, основними методами в усіх програмах залишаються формування комунікативних навичок та правильних оцінок і моральних суджень. Передбачається, що й формування навичок поведінки, й знання моральних норм є запорукою розвитку моральної культури.

1.3. Сюжетно-рольова гра як засіб виховання основ моральної культури старших дошкільників

Дитина живе у дійсності, яка поділена на сферу речей, які існують у природі чи створені руками людей і на сферу взаємовідносин між людьми та їх діяльності. Увагу дітей старшого дошкільного віку привертає світ дорослих, у них з'являється діяти як дорослі, робити все те, що вони роблять. Але дошкільники не можуть діяти як дорослі, оскільки у них не має відповідного досвіду, не набуті вміння та навичок. У зв'язку з цим діти відображають світ дорослих у сюжетно-рольових іграх.

Сюжетно-рольова гра вважається образною грою за певним задумом дошкільнят, який розкривається під час виконання дітьми ролей і виконання ними певних дій.

Організацію сюжетно-рольової гри у своїх працях досліджували Д. Ельконін, Т. Маркова, Н. Михайленко, С. Новосьолова, Л. Славіна, О. Смірноваї, Н. Фролова. Так, у працях Н. Михайленко, Н. Короткової, С. Новосьолової доведено, що сюжетно-рольовою грою дошкільників треба керувати, спрямовувати її у задане русло, вона не може виникнути спонтанно, дитину спочатку треба ознайомити з правилами гри, з ролями, з атрибутами гри, скласти сюжет гри. Російськими вченими О. Смирновою та О. Гударевою доведено, що на ранніх етапах сюжетно-рольові ігри не забезпечують ефективне формування моральних якостей особистості і лише з часом, коли діти починають усвідомлено грати обрані ролі, у них починає формуватися мотиваційна сфера і, як наслідок, формуються моральні цінності. Їх емпіричні дослідження довели, що лише 54% дітей старшого дошкільного віку у самостійній діяльності надають перевагу сюжетно-рольовим іграм, решта дошкільнят обирають конструювання, малювання, настільні ігри або здійснюють предметні дії тощо. Наслідком цього є те що лише 18,2% старших дошкільників досягають вищого рівня

розвитку сюжетно-рольових ігор. Це свідчить про те, що у сучасних дошкільників відбувається згортання ігрової діяльності, що може негативно вплинути на формування їх моральних якостей [55, с.79]. Враховуючі дані дослідження, вихователю надзвичайно важливо усвідомити значення сюжетно-рольової гри у дошкільному віці і систематично її використовувати у освітньому процесі, зокрема у процесі формування основ моральної культури.

Ефективність використання сюжетно-рольової гри у вихованні моральних цінностей залежить від того, як її спланує педагог. Д. Менджрицька, Р. Жуковська нагадують, що методично неправильне планування тематики сюжетно-рольових ігор, ігрових дій, які повинні виконати діти, придушують ініціативу дітей, та нав'язують їм волю дорослого. У працях С. Новосьолової вказується інша помилка при плануванні гри: вихователі не переносять життєві враження, знання дітей в ігрову діяльність, у результаті чого дошкільники формально усвідомлюють та засвоюють ці знання. Враховуючи окреслені недоліки, Н.Комарова обґрунтувала вимоги до планування ігрової діяльності дошкільників: треба визначити рівень сформованості сюжетно-рольової гри у дітей і спланувати методичні прийоми, які б збагачували ігровий досвід дошкільнят; до початку ігрової діяльності треба визначити перспективи розвитку гри; забезпечити зв'язок сюжету та змісту гри з особистим досвідом дитини; змінювати предметно-ігрове середовище в міру розвитку ігрової діяльності [28, с. 24].

Сучасна дошкільна педагогіка використовує структуру сюжетно-рольової гри, яку запропонував Д. Ельконін. До її структури автор уніс такі компоненти: ролі, які беруть на себе діти в процесі гри; ігрові дії, за допомогою яких реалізуються обрані ролі; ігрове використання предметів; реальні стосунки між дітьми, за допомогою яких регулюється розвиток гри. Також вчений пропонує виділяти сюжет та зміст гри [67, с. 38]. Д. Ельконін впевнений, що саме від сюжету та змісту сюжетно-рольової

гри залежить формування основ моральної культури: якщо сюжет моральний, то дошкільник буде реалізовувати набуті у грі моральні якості в реальному житті.

Розглянемо більш детально вимоги до реалізації кожного компоненту гри. Кожна сюжетно-рольова гра має свій сюжет, який відображає уявлювану ситуацію. Д. Ельконін у своїй праці «Психологія гри» визначив сюжет гри як область дійсності, яку відтворюють діти у грі (зоопарк, сім'я, лікарня, магазин, дочки-матері тощо). Змістом гри є те, що відтворює дитина в якості головного у відношеннях між людьми. Зміст гри з віком дитини змінюється: звичайно молодші дошкільники відображають зовнішню сторону поведінки людини, старші дошкільники відображають взаємовідносини між дорослими, виявляють ставлення до інших людей. Сюжет гри залежать від набутого соціального досвіду дитини, від оточуючих її людей. З цього природу К. Ушинський зазначав, що оточуюча дійсність має значний вплив на гру дитини: вона дає матеріал для проведення сюжетно-рольової гри, і пропонує звернути увагу на поведінку дівчаток зі своїми ляльками, хлопчиків зі своїми солдатиками, машинками [23]. Враховуючи це зауваження, до основних завдань вихователя у процесі формування основ моральної культури відносимо забезпечення дитини враженнями, соціальним досвідом, які в подальшому вона буде обігравати у сюжетно-рольовій грі.

Д. Ельконін довів, що зміст і сюжет гри залежить від:

- 1.....М
истецтва (музичного, зображувального, хореографічного тощо).
- 2.....Х
удожньої літератури.
- 3.....Д
идактичних ігор: дослідженнями Р. Жуковської доведено, що у процесі дидактичних ігор діти уточнюють і розширюють знання, що

отримали на прогулянках, екскурсіях, які дошкільники використовують для обігравання ролей у сюжетно-рольовій грі.

4.....Е

екскурсій та спостережень дітей: експериментально-дослідна робота Н. Корольової довела, що для виникнення сюжетно-рольової гри недостатньо дитину ознайомити предметною сферою дійсності (роботою дорослих), необхідно розкрити зміст їх діяльності, взаємовідносини один з одним у процесі цієї діяльності. Наприклад, щоб діти грали у сюжетно-рольову гру «Залізниця» недостатньо побачити потяг і пасажирів, які проводять посадку у вагони, треба ще ознайомити дошкільників з особливостями діяльності людей, які працюють на залізниці, їх взаємовідносинами тощо [67, с. 28].

Будь-яка сюжетно-рольова гра потребує попередньої підготовки, для того щоб дошкільнята усвідомили сутність моральних взаємовідносин персонажів. З цією метою вихователь використовує такі прийоми: обговорює ролі до початку гри, наголошує на їх моральній суті; показує і пояснює особливості втілення певних моральних якостей в конкретні ігрові дії; аналізує рольову поведінку дітей; аналізує разом з дошкільниками вчинки партнерів після реалізації ігрового задуму; організує зміну ролей у даній сюжетно-рольовій грі, щоб діти по чергово виконували різні ролі в одній грі.

Сюжет та зміст гри реалізується у тому разі, коли дитина бере на себе певну роль і виконує ігрові дії, що відповідають обраної ролі. Роль – це ігрова позиція дитини. У дитини вміння брати на себе роль формується поступово, з набуттям соціального досвіду. Старші дошкільники вже здатні обігравати типові взаємовідносини осіб, ролі яких вони взяли із свого оточення.

О. Комаровська виокремила умови, які необхідні для того, щоб дитина була в змозі обігравати взяті на себе ролі: формування у дитини емоційно-позитивного ставлення до діючого персонажу; виділити низьку

дій, які притаманні даному персонажу і які визначають його взаємовідносини з людьми, що знаходяться поруч. Дитина повинна усвідомити способи поведінки свого обраного персонажу, наприклад, лікар оглядає хворого, турбується про стан його здоров'я, призначає ліки, уколи, вимірює температуру тощо. Д. Ельконін довів, що чим більш очевидно для дитини є поведінка обраного персонажу і чим більше вона відрізняється від її власної, тим легше дошкільник бере на себе цю роль [67].

Щоб полегшити вибір ролі, яку дитина буде виконувати у грі, вихователь застосовує наступні прийоми роботи:

-С
пільні ігри педагога і дітей, в процесі яких дорослий демонструє емоційне ставлення до іграшки та показує ігрові дії з нею, дитина ж виконує ряд дій, притаманний певній ролі;
-П
овторні спільні ігри, метою яких є ускладнення ігрових дій;
-В
процесі гри дорослий може узагальнювати дії дитини («ти як лікар лікуєш ведмедика», «ти як мама годуєш ляльку»), по закінченню гри співвідносити їх з певною роллю («ти грав у лікаря», «ти грала у доньки-матері») (Н. Михайленко);
-Я
кщо при розподілі ролей декілька дітей хочуть взяти одну роль, вихователь може емоційно, із захопленням розповісти про особливості поведінки інших персонажів гри і таким чином зробити інші ролі привабливими для дітей;
-Я
кщо гра почалась, а дітям важко розіграти окремий епізод, втручатися у гру із порадами або вказівками недоцільно, тому

вихователь може вступити у гру в будь-якій ролі і звертатись до дітей, як до дійових осіб (Д.Менджерницька).

Значний вплив на розвиток сюжетно-рольової гри має предметно-ігрове середовище. У своїх дослідженнях Т. Гринявичене довела, що останнім часом існує тенденція до стерео типізації ігор в тематичних зонах (перукарня, лікарня). Негативним наслідком цього явища є те, що діти обмежуються одними й тими самими способами дій, які визначаються постійним набором іграшок та ігрового обладнання, що призводить до обмеження їх ініціативи та репродуктивного характеру гри. Отже, у груповій кімнаті необхідно прибрати куточки, зони, які б спонукали до вибору гри на чітко визначену тематику. Таку ж думку висловлювали і Г. Пантюхіна та Д. Менджерницька.

Ефективність гри, її чіткість, узгодженість основних моментів залежить від того, наскільки у дітей сформовані вміння взаємодіяти між собою. На думку О.Усової, саме взаємодія дітей є основним компонентом гри, що забезпечує її реалізацію, сприяє встановленню соціально-моральних взаємовідносин, спонукає до спілкування та узгодження спільних дій. При цьому педагог виділяє декілька рівнів взаємодії дітей в іграх і провідні завдання роботи вихователя. Так, рівень одиночних ігор характеризується тим, що дитина не взаємодіє, але й не заважає іншим. Відповідно, вихователь повинен організовувати індивідуальну поведінку дітей, вчити їх самостійно і зосереджено гратися з іграшкою, не заважати одноліткам. Ігри поруч характеризуються тим, що дошкільники виявляють певний інтерес до гри однолітків, однак зосереджені на власній ігровій діяльності. Вихователь на цьому етапі повинен створювати умови для взаємного спілкування, виховувати товариське ставлення до дітей, які граються поруч, сприяти встановленню короткочасних контактів. На наступних рівнях (рівень механічної взаємодії та рівень взаємодії на основі інтересу до змісту гри) вихователь має створити умови для формування різноманітних, стійких ігрових інтересів. І, нарешті, найвищий рівень –

взаємодія дітей на основі симпатії та інтересу один до одного – вимагає від вихователя подбати про моральність взаємодії у групі дошкільників, підвищувати рівень ігрових умінь дітей. Отже, організація взаємодії дітей в іграх та керівництво цим процесом є основною умовою формування моральності дитини у грі.

Зазначене вище дозволяє зробити висновок, що виховання моральних цінностей у сюжетно-рольовій грі буде ефективним, якщо педагог організує роботу за такими напрямками: створення предметно-ігрового середовища, що відповідає зоні найближчого розвитку дітей; забезпечення дітей яскравими емоціями і враженнями від тих подій, явищ, які в подальшому можуть стати змістом сюжетно-рольової гри; розвиток умінь міжособистісної взаємодії в ігровій діяльності; виявлення моральних почуттів, ставлень у грі; формування умінь дотримуватись правил гри.

Ігрові ситуації закріплюють у дошкільників моральні уявлення про взаємини дорослих. Формування відповідних уявлень починається під час організованого навчання, здійснюється під час активного відтворення їх у вчинках дітей, спілкування з однолітками під час гри. Спрямовуючи взаємини дітей на відтворення моральної сутності поведінки дорослих і одночасно зберігаючи їх ініціативу та активність, педагог повинен налагодити з ними ігрові взаємини, що визначаються ігровими ролями.

Ігрові ситуації, у яких виявляється моральна сутність дітей, іноді можуть виникнути у грі самі собою: потрібно допомогти товаришеві, виявити співчуття до слабкого, хворого; обережно, з повагою ставитися до результатів праці та ін. Але, будучи випадковими, ці ситуації дають можливість активізувати тільки деякі моральні уявлення дошкільників. Роль педагога полягає в тому, щоб поглибити й розгорнути в ситуаціях етичний зміст. Підтримувати ігрові ситуації, що виникають спонтанно, педагог може за допомогою звертань до дітей, відповідно до ролей, що виконуються.

Для того щоб дати можливість дітям частіше вправлятися в позитивних моральних вчинках, педагог сам може створювати моральні ситуації. Це дасть можливість систематично поглиблювати моральний досвід дітей. Провокувати виникнення моральних ситуацій можна за допомогою іграшки, спеціально підготовленого атрибута.

Ефективним прийомом у створенні таких ситуацій є звертання до дітей начебто від імені ляльки. Діти охоче виконують прохання ляльки, задовольняють її бажання. Цим самим вони співчують їй, піклуються про неї. Діти починають сприймати ляльку як живе створіння, опікують її. Наприклад, діти-«вихователі» у дитячому садку – збирають дітей на прогулянку. Педагог нібито замість ляльки звертається до «педагога»: «Я не можу зав'язати шарфик!» – «педагог» дбайливо допомагає ляльці. Або педагог звертається до «педагога» замість ляльки: «Я порізала пальчик, мені боляче», – «педагог» заспокоює «дитину», відводить до «медсестри», яка оглядає, робить перев'язку.

Зразок спілкування, запропонований вихователем, допомагає дітям пригадати слова, що потрібно вживати, звертаючись одне до одного. У грі старших дітей у кабінеті «зубного лікаря» «дитина» боїться лікуватися. Педагог нагадує: «Перш ніж почати лікування, зубний лікар обов'язково заспокоїть хворого: «Не хвилюйся, я почищу зуб і покладу ліки. Це не боляче». «Лікар», наслідуючи, заспокоює «хворого».

Щоб малозмістовний епізод гри набув морального змісту, педагогові варто зацікавити дітей новою ігровою ситуацією, яку можна створити за допомогою прийомів, розглянутих вище. Наслідуючи дорослих, діти в спілкуванні з однолітками поповнюють свій моральний досвід і під впливом гарних вчинків однолітків. Педагог спрямовує їхню увагу на приклади рольової поведінки, пов'язані з відображенням морально значущих вчинків дорослих, виявляє позитивне ставлення до них, підтримує зауваження й вимоги дітей одне до одного. Оцінювання вихователем

виявів дітьми у грі своїх моральних уявлень про людські взаємини також сприяє моральній спрямованості поведінки дошкільників.

Отже, сюжетно-рольова гра дошкільників, як правило, колективна. Вона відрізняється більшою розмаїтістю тематики, складністю й розгорненням сюжетів. Діти відбивають в іграх події та ситуації, що далеко виходять за рамки їхнього особистого досвіду, прагнуть відтворити те, що відбувається в житті дорослих [14, с. 17].

Сюжетно-рольові ігри застосовуються в педагогічному процесі та мають ціль, спрямовану на розвиток певних психічних процесів, здібностей. Однією з таких цілей може бути формування моральної культури дитини, тобто розвиток у ній співчуття, ввічливості, чуйності. Дорослий організовує гру і направляє її, допомагає долати труднощі, оцінює дії дитини. Сюжетно-рольові ігри є осмисленою для дитини діяльністю, до якої вона охоче включається завдяки тому що виховання основ моральної культури старших дошкільників пов'язано з розвитком емоційної сфери дошкільника. Особливість моральної регуляції поведінки включає вимоги до дитини самій оцінити свої дії і відповідним чином направляти свою поведінку. Виховання основ моральної поведінки старших дошкільників відбуваються в процесі взаємин їх з дорослими та однолітками. Саме тому батьки та педагоги використовують ситуації, в яких дитина може дати оцінку власним діям. Дорослі спонукають оцінювати вчинок, наприклад, такими фразами: «Кому ти допомагав сьогодні?», «Що ти робиш для того, щоб підняти мамі настрій?».

Але для того, щоб моральні звички стали нормою, важливо створити оптимальні умови для тренування дитини виявляти необхідні моральні почуття. А моделювання людських взаємин в ігровій формі створює необхідність контакту з однолітками, в результаті чого виникає «Дитяче суспільство», яке є передумовою для розвитку моральності, адже для успішної взаємодії один з одним діти будують свої відносини на основі моральних норм. Отже, значення сюжетно-рольової неоціненне для

виховання основ моральної культури старших дошкільників, яке відбувається при виконанні правил в сюжетно-рольових відносинах і при спілкуванні з однолітками у реальних стосунках з приводу гри.

Однією з характерних особливостей сюжетно-рольових ігор є довільність ігрових дій. Як зазначав психолог Л. Виготський, у грі діти діють шляхом найменшого опору, тобто роблять те, чого їм найбільше хочеться.

У той самий час вони навчаються діяти шляхом найбільшого опору, оскільки підкорення правилам і відмова від імпульсивної поведінки у грі – шлях до максимального задоволення. Виконуючи прийняті ролі, діти намагаються по-своєму відтворити дії, взаємини дорослих, підкорюються обумовленим роллю правилам поведінки. Отже, щоб задовольнити головне бажання – діяти як дорослі, дітям необхідно підпорядкувати свою поведінку правилам, дотримуватися яких вони мають відповідно до своїх ролей у грі. Саме під час такої, вільної від усякого тиску діяльності поведінка дітей зазнає істотної перебудови: вона стає довільною. Під час виконання ролі зразок поведінки, закладений у ній, стає одночасно еталоном, з яким діти порівнюють власну поведінку і контролюють її. Таким чином, у грі діти виконують одночасно дві функції: грають свої ролі та контролюють свою поведінку. Не зважаючи на те, що у дошкільників функція контролю ще недостатньо міцна і потребує заохочення з боку учасників гри, ми все ж уже можемо спостерігати її зародження у грі що й дає змогу вважати гру школою довільної поведінки.

Довільність активності дітей у грі проявляється у самостійному виборі теми гри, у плануванні її ходу, у виборі засобів для здійснення ігрового замислу, в узгодженні своїх дій з діями однолітків, у виявленні зусиль під час переборювання труднощів тощо.

Педагогу слід втручатися у гру дітей лише тоді, коли він спостерігає чиєсь недбале ставлення до іграшок, грубе поводження з товаришами по

грі тощо. Адже такі дії дітей не сприяють засвоєнню ними основ моральної культури і потребують корекції.

Отже, чинниками виховання моральної культури старших дошкільників є:

– обігрування знайомих подій, учасниками яких були діти або які вони спостерігали у сім'ї, ЗДО, у дворі чи на дитячому майданчику, а також сюжети художніх творів, фільмів та мультфільмів. Тобто, діти реалізують у грі свої знання та уявлення про життя. Це може бути правильна чи викривлена інформація, мрії, сподівання, жахи і навіть болісні спогади.

– Діяльність людей, їхні вчинки, поведінка, взаємовідносини, що зумовлюють виховне значення як сюжетного аспекту гри, так і самої ролі. Діти, беручи на себе ролі дорослих, творчо відтворюючи в ігровій діяльності їхнє життя та діяльність, моделюючи ті стосунки, які вони спостерігали, активно оволодівають морально-етичними нормами життя у суспільстві.

– У грі діти кожну хвилину відмовляються від своїх швидкоплинних бажань на користь виконання взятих на себе ролей. Розігруючи певні ролі, діти самі виділяють ті правила і норми поведінки, які чинні в їхньому оточенні, і роблять їх правилами власної ігрової поведінки, намагаються втілити у грі ту поведінку, яку вони прийняли за зразок.

– Під час гри діти потрапляють у світ правил і норм людських стосунків, які стають джерелом морально-етичного розвитку самих дітей.

Визначальними для вибору не лише сюжетів, але й, насамперед, змісту гри є соціальні умови, в яких зростає дитина. Діти відображають в іграх своє розуміння суспільних ролей і стосунків. Так, з власного досвіду, вони знають, що відбувається в їхніх сім'ях: хто готує їжу, хто прибирає, хто ходить на роботу; як поведуться члени родини – спокійно розмовляють чи сперечаються, сваряться, ображають одне одного. У грі кожен з учасників може стати «добрим» татом або таким, який сварить своїх дітей.

Приймаючи роль дорослого, дитина тим самим бере на себе відповідний спосіб поведінки, властивий цьому дорослому. Саме тому в іграх морально-етичні норми засвоюються дитиною природно, без особливих пояснень або тиску з боку дорослих.

Звичайно, у реальному житті чи в телевізійних передачах діти бачать не лише хороших людей і хороші вчинки. Тому не дивно, що іноді героями дитячої гри можуть стати п'яниці, хулігани, бандити... У такій грі не може бути й мови про виховання моральної культури старших дошкільників. Зважаючи на те, що ігрові переживання залишають глибокий слід у свідомості дитини, педагогам потрібно бути уважними щодо ігор, які обирають діти, оскільки вигадана дітьми гра може зовсім не збігатися з виховною метою. І хоча ініціатива вибору гри має належати дітям, завдання вихователя – тактовно відволікти їх від недоречної гри, зацікавити іншою темою. А головне, за допомогою героїв книжок, мультфільмів, на власному прикладі викликати у дітей негативне ставлення до поганих звичок, нечесних вчинків, безкультур'я, щоб їм самим не хотілося відображувати цей досвід у грі.

В ігровій діяльності дітей існують дві форми суспільних стосунків: реальні, що виникають між дітьми у процесі гри, та ігрові, які діти відтворюють, керуючись взятими на себе ролями чи правилами гри.

Реальні й ігрові стосунки тісно пов'язані, але не тотожні. Іноді сюжет гри відзначається високоморальною рольовою поведінкою, однак моральний рівень реальних взаємин дітей у грі – невисокий. Діти можуть ображати одне одного, сваритися через атрибути, невиконання кимось правил гри тощо. Як показали психолого-педагогічні дослідження, сама гра не виконує свого призначення зі збагачення морального досвіду щодо тих дітей, які на фоні динаміки ігрових дій і подій недостатньо виділяють для себе партнера по грі, не беруть до уваги сферу його потреб, бажань і переживань. Тому педагогу слід заохочувати дітей до доброзичливих

стосунків у грі, формувати у них розуміння, що саме так можна отримати найбільше задоволення від гри.

Реальні стосунки, що виникають між дітьми у процесі гри, залежать від рівня сформованості у дітей таких «якостей суспільності», як доброзичливість, повага й уважне ставлення одне до одного, взаємодопомога, співчуття, відповідальність, тобто якостей, які забезпечують відповідний морально-етичний рівень спілкування. Без цього неможливо домовлятися у грі, розподіляти ролі, обмінюватися інформацією, планувати спільну діяльність. У грі діти легше налагоджують контакти між собою, поступаються одне одному, підпорядковують свої дії спільним інтересам. Тому педагог має створювати умови, які сприяли б пробудженню у дітей в процесі гри почуттів симпатії, поваги до товаришів, задоволення від турботи про інших тощо. Саме така гра є школою моралі, оскільки сформовані в ній моральні якості впливають на поведінку дітей у реальному житті. Отже, щоб сюжетно-рольова гра дійсно стала ефективним засобом виховання моральної культури старших дошкільників, педагогу потрібно пам'ятати і враховувати у своїй роботі, що:

- цінність тієї чи тієї гри визначається тим, які форми суспільної поведінки вона прищеплює, які моральні якості дітей активізує;
- гра має розв'язувати загально-виховні завдання, серед яких першочерговим мають бути виховання моральної культури дітей;
- на перший план у грі треба висувати не дидактичну мету, а засвоєння морально-етичних норм спілкування, поведінки дітей;
- гра має викликати позитивні емоції та переживання; ролі, які обирають і виконують діти, мають бути сповнені морально-етичним змістом;
- під час гри діти повинні постійно орієнтуватися на своїх ровесників, сферу їхніх потреб і переживань.

Поведінка дітей залежить не лише від сюжету гри, ролей, які вони виконують, або від рівня розвитку «якостей суспільності», але й від того, наскільки діти задоволені грою. Для виховання моральної культури старших дошкільників важливо, щоб почуття, які переживають діти під час гри, були позитивними. Викликані змістом гри благородні почуття і прагнення не повинні руйнуватися егоїстичними мотивами, образами, несправедливими діями окремих її учасників. Щоб запобігти негативній поведінці дітей під час гри, слід ознайомити їх з правилами чесної гри. Варто наголосити: знання дітьми цих правил важливе, але не менш, а то й більш важливим є розуміння необхідності їх дотримання. Тому насамперед завдання педагога полягає у формуванні у дітей потреби дотримуватися правил чесної гри.

Отже, сюжетно-рольова гра стає ефективним засобом виховання основ моральної культури старших дошкільників у тому разі, якщо вихователь на перший план у грі треба висувати не дидактичну мету, а засвоєння морально-етичних норм спілкування, поведінки дітей, якщо діти у процесі гри постійно орієнтуються на своїх ровесників, сферу їхніх потреб і переживань.

Висновки до 1 розділу

З аналізу літературних джерел з проблеми виховання основ моральної культури :

– встановлено сутність моралі: це система поглядів, уявлень, норм, оцінок, які регулюють поведінку людей; форма суспільної свідомості; встановлено, що поняття культури є досить широким, до тлумачення якого відносять все творіння розуму і рук людини, наслідок і результат його матеріальної і духовної діяльності, в процесі якої люди вступають у певні відносини. Моральну культуру науковці розуміють як особливе особистісне утворення, в основу якого закладено моральні знання і судження, емоції і почуття вищого соціального плану, моральні норми у

якості спонук відповідної поведінки і виявляється у певних моральних рішеннях та відповідних діях і вчинках етичного спрямування.

З'ясовано, що моральна культура старших дошкільників має дві складові: особистісну і поведінкову. У особистісному плані основою є потреби дитини, мотиви, морально-етичні цінності, гуманні почуття, духовність, моральність, а також риси характеру, зокрема доброчесність, повага до старших, чесність, доброта, толерантність, емпатія. На рівні поведінки моральна культура проявляється у висловлюваннях, ситуаціях морального вибору, відповідних діях і вчинках дітей.

– Вихованню моральної культури старших дошкільників сприяють їх вікові особливості: поява перших суджень і моральних оцінок; первісне розуміння змісту моральної норми; виникнення уявлень про добре та погане; зростання дієвості моральних уявлень; виникнення свідомої моральності; початок керування у поведінці моральними нормами та інші. До методів, що забезпечують виховання моральної культури старших дошкільників, належать:

виховання моральних звичок; приклад дорослих або інших дітей; цілеспрямовані спостереження за працею дорослих або грою дітей; організація спільної діяльності; спільна гра.

– Встановлено, що сюжетно-рольова гра є ефективним засобом виховання основ моральної культури старших дошкільників, адже сюжет гри завжди містить у собі інформацію про діяльність людей, їхні вчинки, поведінку, що й зумовлює виховне значення як сюжетного аспекту гри, так і самої ролі. Діти, беручи на себе ролі дорослих, творчо відтворюючи в ігровій діяльності їхнє життя та діяльність, моделюючи ті стосунки, які вони спостерігали, активно оволодівають морально-етичними нормами життя у суспільстві, що у свою чергу сприяє вихованню основ моральної культури.

РОЗДІЛ 2. ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВОЇ ГРИ НА ВИХОВАННЯ ОСНОВ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

2.1. Визначення рівнів вихованості основ моральної культури старших дошкільників

Для вивчення впливу сюжетно-рольової гри на виховання основ моральної культури старших дошкільників був проведений педагогічний експеримент, який тривав з вересня 2020 року по лютий 2021 року й проводився без порушення режиму роботи вихователів та розпорядку роботи закладу дошкільної освіти. Експериментальне дослідження проводилося в Глухові ЗДО «Фіалка» з дітьми старшого дошкільного віку. До експерименту було залучено 40 дошкільників, з яких ми сформували дві групи дітей: експериментальну (ЕГ) та контрольну (КГ) по 20 дошкільників у кожній.

Експеримент проводився у три етапи: констатувальний, формувальний, контрольний. Метою констатувального етапу дослідження було виявлення рівнів вихованості основ моральної культури у дітей старшого дошкільного віку.

На констатувальному етапі передбачалося розв'язати наступні завдання:

1. Визначити критерії та показники вихованості основ моральної культури старших дошкільників.

2. Виявити рівні вихованості основ моральної культури дітей ЕГ та КГ.

За критерії ми обрали емоційно-почуттєвий, пізнавально-інформаційний, когнітивний. Дані критерії виявлялися через їх показники: *емоційно-почуттєвий* – дитина співчуває горю іншого, розуміє внутрішній стан інших людей, усвідомлює чужі емоції та відгуки на них; *інформаційно-пізнавальний* – у дитини наявні знання та уявлення про моральні якості, способи їх прояву, уміє охарактеризувати моральні (аморальні) вчинки, проаналізувати та давати

їм адекватну оцінку; *поведінково-діяльнiсний* – дитина проявляє дружні та товариські стосунки з дітьми, допомагає молодшим дітям, турбується про них, безкорисно допомагає їм, може визнати свою провину, поступитися власними інтересами заради загального благополуччя тощо.

До кожного з обраних критеріїв було підібрано експериментальні завдання для виявлення рівнів вихованості основ моральної культури старших дошкільників.

Визначені критерії, показники та методики для проведення діагностики подані у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Критерії, показники та методики для визначення рівнів вихованості основ моральної культури старших дошкільників

Критерій	Показники	Діагностичні методики
Емоційно-почуттєвий	– позитивна емоційна реакція (посмішка, схвалення) на моральний вчинок і негативна – на аморальний; – позитивна емоційна реакція на моральні якості та категорії і негативна – на неморальні якості та категорії людини.	Методика Г. Урунтаєвої та Ю. Афонкіної «Сюжетні картинки»; Бесіда «Що ти цінуєш в людях».
Інформаційно-пізнавальний	– знання дітей про моральні якості та норми; – усвідомлення відмінності між добром і злом, пояснення своїх вчинків, схвалення або осуд їх; – вміння ініціювати допомогу та підтримку всім, хто цього потребує	Методика Г.Урунтаєвої та Ю.Афонкіної «Оціни вчинок»; Бесіда «Що таке добре, а що таке погано?» Методика Г.Урунтаєвої та Ю.Афонкіної «Справжній друг».

Поведінково-діяльнісний	<p>– свідоме дотримання моральних норм, самоаналізу своєї поведінки;</p> <p>– вміння дитини турбуватися про інших, співчувати їм, прагнення бути корисним;</p>	<p>Методика Г.Урунтаєвої та Ю.Афонкіної «Чарівник»</p> <p>Спостереження за дітьми, організація трудової діяльності</p>
-------------------------	--	--

Для кількісної оцінки результатів дослідження були визначені три рівні вихованості основ моральної культури (високий, середній, низький) відповідно до визначених критеріїв та показників.

Високий рівень – дитина добре ознайомена з моральними категоріями (доброта, дружба, повага, співчуття), моральними якостями (ввічливість, скромність, чесність) і моральними нормами (піклування про молодших, повага до старших, взаємодопомога), добре знає та може пояснити їх значення, вміє використовувати їх в ігровій та самостійній роботі; позитивно реагує на моральні і негативно на неморальні вчинки; правильно називає моральну норму, адекватно аналізує і оцінює поведінку однолітків і власну поведінку; усвідомлено висловлює свою позицію щодо подій, ситуацій, інших осіб та самої себе, свідомо дотримується моральних норм, самоаналізує свою поведінку, вміє турбуватися про оточуючих і співпереживати їм.

Середній рівень – дитина частково ознайомена з моральними категоріями (доброта, дружба, повага, співчуття), моральними якостями (ввічливість, скромність, чесність) і моральними нормами (піклування про молодших, повага до старших, взаємодопомога), не завжди може пояснити їх значення; не завжди позитивно реагує на моральні і негативно на неморальні вчинки; частково називає моральну норму, не завжди адекватно аналізує і оцінює поведінку однолітків і власну поведінку; не завжди може висловити свою позицію щодо подій, ситуацій, інших осіб та самої себе, не завжди свідомо дотримується моральних норм, само аналізує свою поведінку, не завжди турбується про оточуючих і співпереживає їм.

Низький рівень – у дитини обмежений обсяг знань та уявлень про моральні категорії (доброту, дружбу, повагу, співчуття), моральні якості (ввічливість, скромність, чесність) і моральні норми (піклування про молодших, повагу до старших, взаємодопомогу), вона не вміє використовувати їх ні в ігровій, ні в самостійній роботі; неадекватно оцінює поведінку однолітків та власну; дотримується окремих норм і правил морально-етичної поведінки, але лише після неодноразового нагадування й перевірянь з боку дорослого; не виявляє співпереживання та піклування про довколишніх.

Для виявлення показників вихованості моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку за емоційно-почуттєвим критерієм ми дібрали такі експериментальні завдання: «Сюжетні картинки» та бесіду «Що ти цінуєш у людях?» (додаток Б)

У методиці Г. Урунтаєвої ми показували дитині сюжетні картинки (12 штук) і просили оцінити вчинок персонажа картинки. Ми стежили за емоційним станом дитини: як вона реагує на моральний і аморальний вчинок.

Дитина отримувала 1 бал за позитивну емоційну реакцію на моральний вчинок дитини, зображеної на картинці та негативну реакцію на вчинок, який не відповідає моральним нормам поведінки; у протилежному випадку вона отримувала 0 балів.

Бесідою «Що ти цінуєш у людях?» ми виявили прояв у дитини позитивної емоційної реакції на моральні якості та категорії і негативної – на неморальні якості та категорії людини. Бесіда складалася із 8 запитань. Правильна позитивна реакція на моральні якості та негативна реакція на аморальні оцінювалась 1 балом .

Максимальна кількість балів, яку могла отримати дитина за даним критерієм дорівнює 20. Тоді, високий рівень сформованості основ моральної культури за емоційно-почуттєвим критерієм був у дитини, яка набрала 17-20 балів, середній рівень – якщо набрано 8-16 балів, низький рівень – 0-7 балів.

Результати проведення діагностики за даним критерієм подані у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Рівні вихованості основ моральної культури у дітей ЕГ та КГ за емоційно-почуттєвим критерієм на констатувальному етапі дослідження

по 20 дітей	Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
ЕГ	4	20	10	50	6	30
КГ	5	25	11	55	4	20

Графічно дані представлені на рис. 2.1.

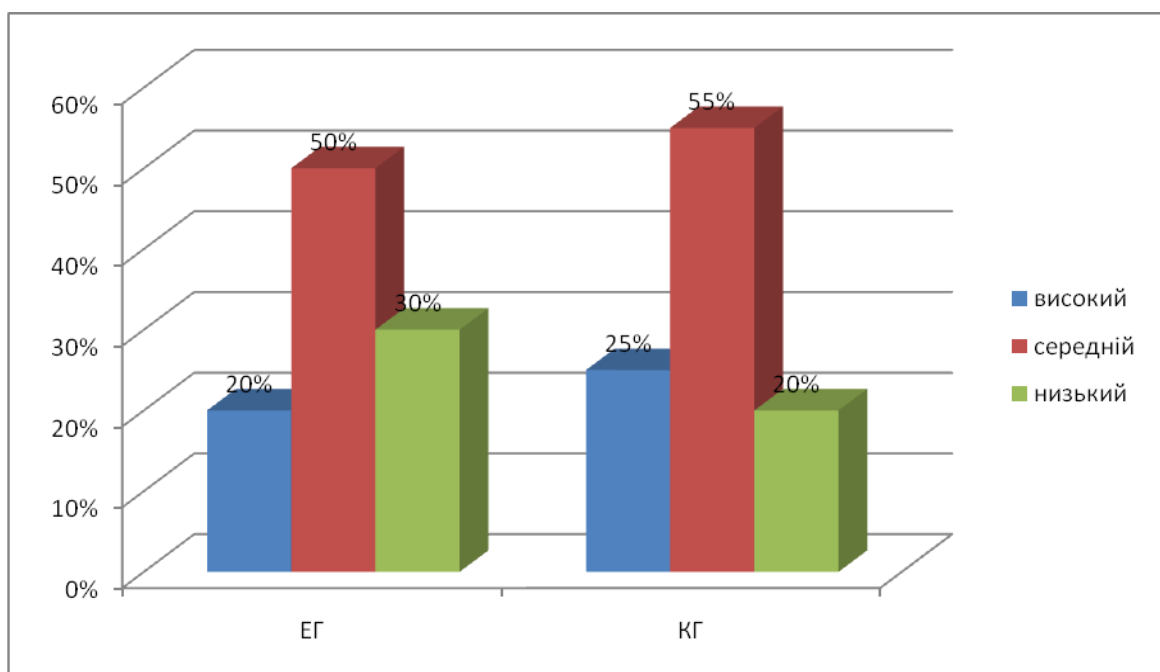

Рис. 2.1. Рівні вихованості основ моральної культури у дітей ЕГ та КГ за емоційно-почуттєвим критерієм на констатувальному етапі дослідження

Як свідчать дані таблиці 2.2 і діаграми на рис. 2.1 рівень вихованості основ моральної культури за даним критерієм в обох груп знаходиться на середньому рівні (50% – ЕГ та 55% – КГ). Тобто при оцінюванні вчинків персонажів, зображених на сюжетних картинках діти не завжди проявляли відповідні емоційні реакції (Саша К., Леня О., Яна Ш. – ЕГ, Соня К., Альбіна Н., Віктор Л. – КГ). Відповідаючи на питання бесіди, діти не завжди могли пояснити свою відповідь. Максим О., Саша Б., Саша С. (ЕГ), Марина Ч., Андрій К., Костя Ч.) майже не проявляли ні позитивних, ні негативних емоцій на

моральні і неморальні вчинки персонажів. Але всім дітям подобаються добрі щедрі люди, не люблять, коли їх обманюють; співчують хлопчику, у якого нема друзів.

Рівні вихованості основ моральної культури за інформаційно-пізнавальним критерієм ми визначили, використавши методики Г. Урунтаєвої «Оціни вчинок», «Справжній друг» та бесіди «Що таке добре, а що таке погано?» (додаток В).

Методика «Оціни вчинок» дозволила нам виявити знання дітей про моральні якості і норми. Якщо дитина правильно називала моральну норму і пояснювала її значення, то її відповідь оцінювалася 1 балом. Методикою «Справжній друг» ми виявили вміння дитини ініціювати допомогу та підтримку всім, хто цього потребує. Дитині було поставлено 9 запитань, кожна правильна відповідь оцінювалася 1 балом, відсутність відповіді або неправильна відповідь – 1 балом. Бесіда «Що таке добре, а що таке погано» дозволила нам встановити чи усвідомлюють діти відмінність між добром і злом, чи зможуть вони пояснити свої вчинки, схвалити або осудити їх. Кожну правильну самостійну відповідь ми оцінювали 3 балами. Неповну відповідь, або відповідь з незначною допомогою дорослого – 2 балами, відповідь зі значною допомогою дорослого – 1 балом. Неправильну відповідь або її відсутність – 0 балами. Тоді високий рівень сформованості основ моральної культури за даним критерієм отримувала дитина, що набрала 32-39 балів, середній рівень – 12-31 бал, низький рівень – 0-11 балів.

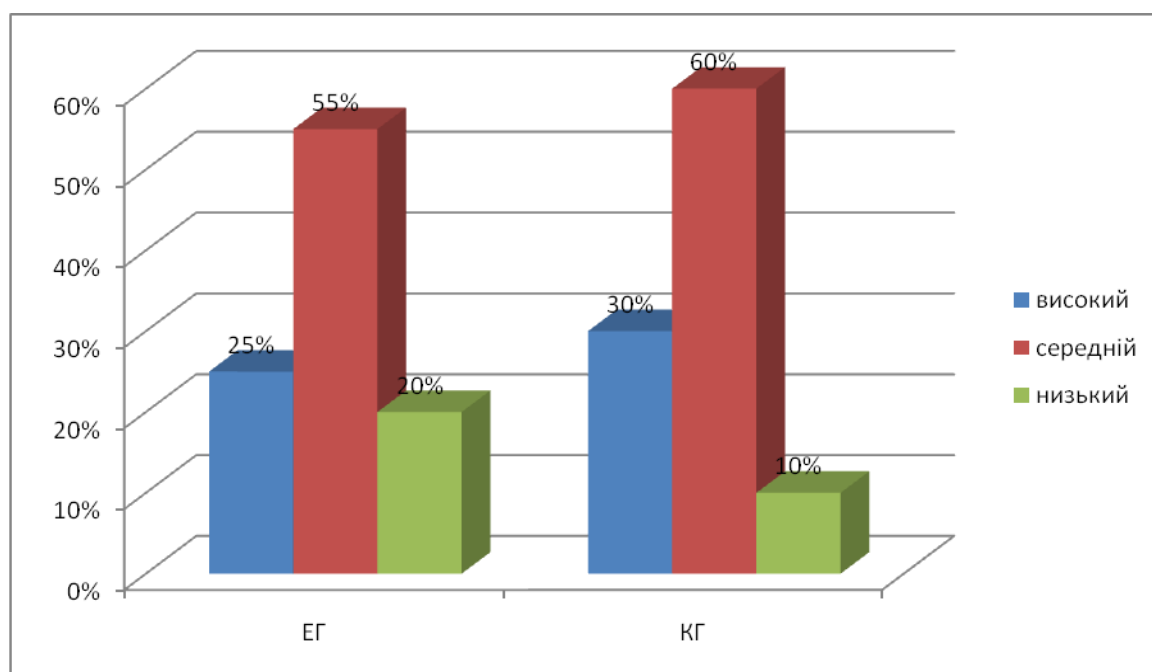
Узагальнені результати діагностування за інформаційно-пізнавальним критерієм подані у таблиці 2.3. і діаграмі (рис. 2.2).

Таблиця 2.3.

***Рівні вихованості основ моральної культури у дітей ЕГ та КГ за
пізнавально-інформаційним критерієм на констатувальному етапі
дослідження***

по 20 дітей	Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
ЕГ	5	25	11	55	4	20
КГ	6	30	12	60	2	10

Як свідчать дані таблиці 2.3. та діаграми на рис. 2.2. рівень сформованості основ моральної культури за пізнавально-інформаційним критерієм в обох групах знаходиться також на середньому рівні (55%– ЕГ та 60% – КГ). Діти експериментальної і контрольної груп виявили непогані знання і адекватно оцінили вчинки їх однолітків на сюжетних картинках, але не всі діти змогли пояснити, чому саме так вони вважають.

***Рис. 2.2. Рівні вихованості основ моральної культури у дітей ЕГ та КГ
за інформаційно-пізнавальним критерієм на констатувальному етапі
дослідження***

Діти обох підгруп розуміють що таке дружба, яким повинен бути справжній друг. Не всі діти змогли розповісти про свій вчинок, який би поміг

його другу, але всі діти вважають себе справжнім другом. Більшість з них допомагає своїм друзям, захищають слабших за себе

Аналіз даних, отриманих під час бесіди «Що таке добре, що таке погано» показав, що майже всі діти правильно усвідомлюють відмінності між добром і злом, розуміють значення корисної справи, уміють вказати на добру і погану дію, вчинок. Діти вважають, що бути добрим, це значить давати погратися іграшкою, не ображати під час гри і спілкування. Більшість дітей (55% – ЕГ та 60% – КГ) розуміють, що у грі треба поводитися дружно, не ображати іншого; якщо у друга щось не виходить, йому треба допомогти; діти розуміють, що у грі треба поводитися скромно, не можна всі іграшки забирати себе, відштовхувати друга, ображати його тощо. Лише 20% дітей ЕГ та 10% дітей КГ не змогли розрізнити добрі і злі вчинки.

З метою виявлення рівнів сформованості основ моральної культури за поведінково-діяльнісним критерієм була використана методика Г. Урунтаєвої «Чарівник» та спостереження за дітьми в різних видах діяльності (додаток Д).

Методикою «Чарівник» ми виявили вміння дитини турбуватися про інших, прагнення бути корисним. Ми запропонували дитині перетворитися у чарівника і відмітити жовтим кружечком усі бажання, які він буде здійснювати, а чорним кружечком – ті, які не буде здійснювати. Аналіз результатів діагностики показав, що 60% дітей вважають, що добрі справи варто робити лише вдома, а в дитячому садку – не обов'язково. Так вдома такі діти не кричать, не поведуть себе шумно, а у садку можуть і пошуміти. 45% дітей вважають, що якщо вони когось образили, то варто їх заспокоювати, 15% дітей ЕГ та 20% дітей КГ готові піклуватися про тварин, рослин, які слабше них. У садку 55% дітей займаються господарською роботою після нагадування дорослого, дома – самостійно виконують покладені на них обов'язки.

Спостереження за дітьми показало, що 40% дітей КГ та 35% дітей ЕГ у процесі ігрової діяльності поведуться дружелюбно, гуманно: діляться іграшками, намагаються не ображати один одного, 40% дітей КГ та 45% – ЕГ, навпаки, намагаються себе взяти кращі іграшки, взяти на себе кращі ролі,

сваряться між собою. В трудовій діяльності ці діти ухиляються від праці, або виконують її після багаторазових нагадувань дорослих. У процесі спілкування ці діти не вживають ввічливих слів, ображають однолітків.

Узагальнені результати досліджень рівнів сформованості основ моральної культури за поведінково-діяльнiсним критерієм подані у таблиці 2.4. і діаграмі 2.3.

Таблиця 2.4.

Рівні вихованості основ моральної культури у дітей ЕГ та КГ за поведінково-діяльнiсним критерієм на констатувальному етапі дослідження

по 20 дітей	Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
ЕГ	3	15	8	40	9	45
КГ	4	20	9	45	7	35

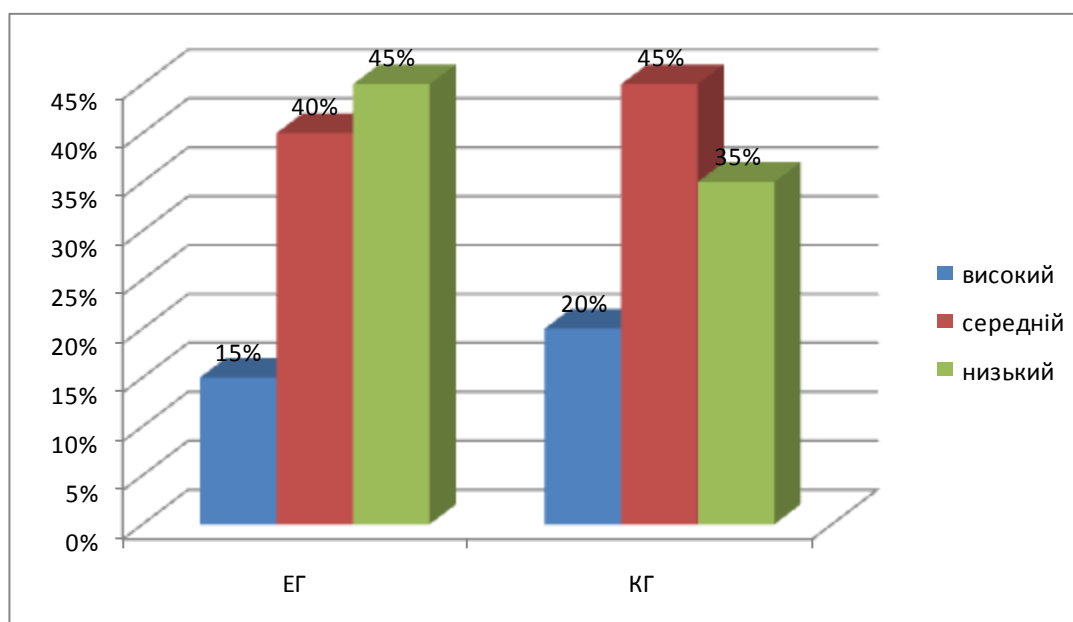

Рис. 2.3. Рівні вихованості основ моральної культури у дітей ЕГ та КГ за поведінково-діяльнiсним критерієм на констатувальному етапі дослідження

Як свідчать дані таблиці 2.4. та діаграми на рис. 2.3. рівень сформованості основ моральної культури за даним критерієм у дітей ЕГ знаходиться на

низькому рівні (45%), у дітей КГ – на середньому рівні – 45%. Високий рівень показало лише 15% дітей ЕГ та 20% – КГ.

Середнє значення рівнів сформованості основ моральної культури старших дошкільників за трьома критеріями подано на рис. 2.4.

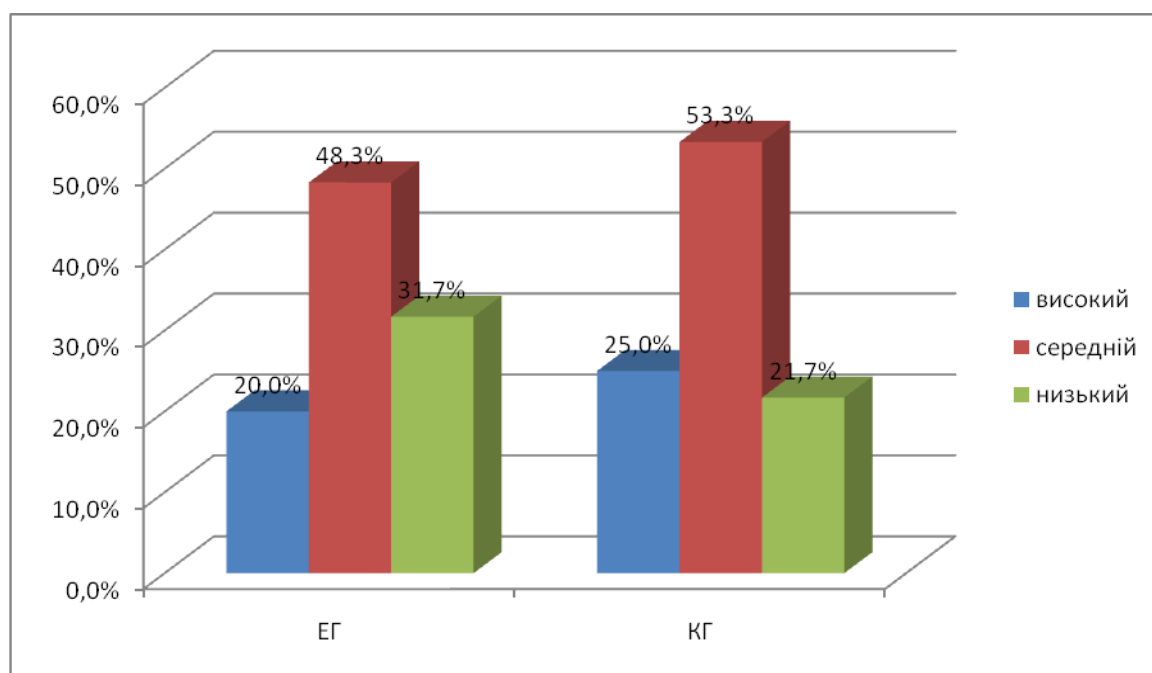

Рис. 2.4. Рівні вихованості основ моральної культури у дітей ЕГ та КГ на констатувальному етапі дослідження

Отже, за даними діаграми на рис. 2.4. рівень сформованості основ моральної культури у дітей ЕГ та КГ знаходиться на середньому рівні (48,3% – ЕГ та 53,3% – КГ), високого рівня досягло 20% дітей ЕГ та 25% дітей КГ, на низькому рівні перебувають 31,7% дітей ЕГ та 21,7% дітей КГ.

Проведене дослідження показало, що знання про моральні норми і категорії у більшості дітей наявні, але на рівні поведінки вони лише починають формуватися. Результати дослідження дають підстави для проведення формувального етапу дослідження з метою підвищення рівня сформованості основ моральної культури у дітей експериментальної групи.

2.2. Система роботи з виховання основ моральної культури старших дошкільників засобом сюжетної-рольової гри

Метою формувального експерименту було підвищення рівня сформованості основ моральної культури у старших дошкільників експериментальної групи засобом сюжетно-рольової гри.

Нами були підібрані сюжетно-рольові ігри і розроблений план роботи, який відображений у таблиці 2.5. Оскільки у процесі проведення констатувального етапу дослідження ми низький рівень сформованості основ моральної культури за поведінково-діяльнісним критерієм і середній рівень за емоційно-почуттєвим і інформаційно-пізнавальним критеріями, тому ми дібрали сюжетно-рольові ігри, які дозволять сформувати у дітей дружні відносини у грі, співчуття до навколишніх, гуманність, любов, взаємодопомогу один одному, моральну поведінку у суспільних місцях, добре ставлення до тварин, турботу про них тощо.

Таблиця 2.5.

Перспективний план формування основ моральної культури у старших дошкільників засобом сюжетно-рольових ігор

Дата і час проведення гри	проведення попередньої роботи, назва сюжетно-рольової гри	Мета проведення гри
15.02.21 перша половина дня	Гра-заняття «Знайомство з країною телепузіків»	познайомити дітей з казковою Країною телепузією. Створити емоційне тло. Формувати позитивну емоційну реакцію на моральні вчинки однолітків.
18.02.21. друга половина дня	екскурсія до магазина, проведення бесіди щодо етичної поведінки в суспільних місцях, підготовка до проведення гри «Магазин»	формування у дітей основ моральної культури: правила поведінки в суспільних місцях, правила культурного спілкування. Розширювати знання дітей про моральні якості та норми
22.02.21 друга половина дня	виготовлення атрибутів для проведення гри «Магазин»	формування дружніх відносин між дітьми, взаємодопомоги

25.02.21 друга половина дня	гра «Магазин»	формувати навички культурного поведження в суспільних місцях, дружніх відносин між собою, вживати ввічливі слова
1.03.21 друга половина дня	гра «Свято в сім'ї»	виховувати увагу, любов до ближніх, взаємодопомогу один одному, дружні відносини між собою.
4.03.21 друга половина дня	гра «День народження ляльки»	виховувати правила культурної поведінки, формувати почуття поваги до оточуючих, гостинність, правила етикету. Формувати позитивну емоційну реакцію на моральні якості та категорії і негативну – на неморальні якості та категорії людини.
7.03.21 друга половина дня	гра «Сім'я»	формувати у дітей співчуття до оточуючих, любов, гуманність
11.03.21 друга половина дня	екскурсія до медичного кабінету, бесіда про медичних працівників,	формувати поважне ставлення до професії медика, почуття любові, співчуття до оточуючих
15.03.21 Друга половина дня	гра «Лікарня»	формувати у дітей гуманне ставлення до хворих, виховувати дружні відносини між собою. Формувати вміння дитини турбуватися про інших, співчувати їм, прагнення бути корисним
18.03.21 перша половина дня	Підготовка до проведення гри «Зоопарк»: бесіди про тварин, читання дитячої літератури, загадки про тварин	формувати у дітей усвідомлення відмінності між добром і злом, вміння пояснювати свої вчинки: схвалювати або осуджати їх

21.03.21 перша половина дня	гра «Зоопарк»	узагальнити і систематизувати уявлення дітей про тварин; формувати дружні, добрі стосунки дітей у процесі гри, виховувати основи моральної культури, добре ставлення до тварин, любов і турботу про них.
--------------------------------------	---------------	--

Підбираючи сюжетно-рольові ігри для старших дошкільників, ми обирали такі ігри, щоб діти грали в них тривалий час, адже у такій грі у дітей швидше розвиваються навички колективного життя, вони вживаються в роль, переймають її позитивні риси, що сприяє формуванню основ моральної культури. Перед початком проведення сюжетно-рольової гри ми проводили підготовчу роботу з дітьми. Так, перед проведенням гри «Магазин», ми провели з дітьми екскурсію в магазин, де діти мали можливість спостерігати за роботою продавця, за поведінкою покупця. Потім з дітьми була проведена бесіда, у ході якої були систематизовані спостереження дітей.

У ході гри діти вирішували наступні питання:

- Яким чином краще розставити товар на полицях?
- Як вибрати потрібний товар для покупця, щоб він залишився задоволеним?
- Як правильно упакувати товар?
- Продавець-консультант подавав поради, як вибрати якісний.
- У разі продажу неякісного товару, як його повернути у магазин ?

Гру діти проводили кілька разів, змінюючи товар (текстиль, продукти, техніку, інструмент тощо.). У організації і проведенні гри значну роль відіграли розповіді Марії Н., Валерії Н., Ірини М, чії батьки працюють у магазині. Дівчатка взяли ініціативу у свої руки, швидко розподілили ролі продавця, консультанта, касира, водія (який поставляв новий товар у магазин), покупців.

Перед проведенням гри «Лікарня», була проведена екскурсія до медпункту дитячого садочка, де діти ознайомилися з професією медпрацівника, з інструментом лікаря. Знання були закріплені під час читання дитячих творів

«Айболить», «Телефон» К. Чуковського, «Захворів півень ангіною» А. Крылова, «Мій ведмедик» З. Александрова. Проводячи бесіди за творами, намагалися сформувати у дошкільнят співчуття до хворих, турботливе відношення до них. У даній грі ініціатива належала дітям, у яких батьки працювали у лікарні: Яна Ш., Полина Б., Артем І. Полина Б. постійно робила зауваження то «хворим», то «лікарям», якщо вони виконували свої ролі не так як їй хотілося.

Найбільш популярною серед дітей була гра «Сім'я». Гра допомагала нам сформувати у дітей турботливе відношення до близьких, піклування про них, діти навчилися уникати конфліктні ситуації. До початку гри діти розповідали про свої обов'язки дома, чим вони займаються вдома, як піклуються про бабусю (дідуся), про молодших братиків або сестричок. Роль турботливої «мами» на себе взяла Христина П., вона давала завдання своїм «дітям» зробити покупки, прибрати у кімнаті. Якщо «діти» починали голосно кричати, Христя робила їм зауваження «Не кричить голосно, бабуся спить», або «Тато з роботи прийшов втомлений, йому треба відпочити». У гру грали як дівчатка так і хлопчики. Діти самі розподіляли ролі, якщо виникала конфліктна ситуація, ми допомагали дітям наладити відношення. Звичайно, конфліктні ситуації виникали при розподілі ролей або «діти» не хотіли слухати свою «маму» і починали сперечатися.

Дуже сподобалась дітям гра «Зоопарк», за допомогою якої ми намагалися виховати у дітей турботливе відношення до тварин, співчуття до них. Гра сприяла формуванню дружніх відносин між дітьми, розвивала їх пізнавальний інтерес. Діти вивчили вірші про тварин, загадки. Перед початком гри ми переглянули з дітьми мультфільми «Уроки тітоньки Сови», яка розповіла їм як доглядати за тваринами, що вони їдять, про їх поведінку, звички.

Після проведення будь-якої сюжетно-рольової гри ми аналізували поведінку дітей у грі, а саме: звертали увагу наскільки дитина включена у гру, як вона виконує взяті ролі, як вміє вступати в діалоги, як поводить себе з однолітками (доброзичливо чи ні), виявляє ініціативу чи ні, які ролі вона обирає тощо. Спостереження за дітьми у грі показало, що поведінка Саші К., Максима

О., Іллі Л. значно змінилася у кращий бік, хлопчики стали менш конфліктні у поведженні з однолітками, більш уважні до них і до дорослих. Марія Н., Іра З., Яна Ш. стали більш впевнені в собі, у грі проявляли турботу про хворих (гра «Лікарня»), уважне ставлення до близьких (гра «Сім'я»). Микита С., Саша Б., Сергій О. стали самостійно допомагати по догляду за тваринами у куточку природи. Отже, практичне поведження дітей експериментальної групи значно покращилось. Також у дошкільників експериментальної групи сформувались поняття про співчуття, турботливість, взаємодопомога, любов до тварин, у них з'явилося бажання захищати тих, хто слабше і потребує захисту.

Ігри, які допомогли нам у вихованні основ моральної культури подані у додатках Е, Ж, К, Л, М.

2.3. Перевірка ефективності проведеної роботи

На завершальному етапі нашої експериментальної роботи був проведений контрольний експеримент з метою виявлення ефективності проведеної нами системи роботи на формувальному етапі.

Завданнями контрольного експерименту було:

– виявлення рівнів сформованості основ моральної культури за допомогою критеріїв, показників, рівнів і методик, застосованих на констатувальному етапі дослідження.

– порівняти результати контрольного етапу дослідження з констатувальним.

– зробити висновки про ефективність використання сюжетно-рольових ігор як засобу формування основ моральної культури старших дошкільників.

Результати повторного діагностування дітей експериментальної і контрольної груп за емоційно-почуттєвим критерієм подані у таблиці Результати проведення діагностики за даним критерієм подані у таблиці 2.6. та діаграмі на рис. 2.5.

Таблиця 2.6.

Рівні вихованості основ моральної культури у дітей ЕГ та КГ за емоційно-почуттєвим критерієм на контрольному етапі дослідження, у %

по 20 дітей	Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
ЕГ	7	35	11	55	2	10
КГ	5	25	12	60	3	15

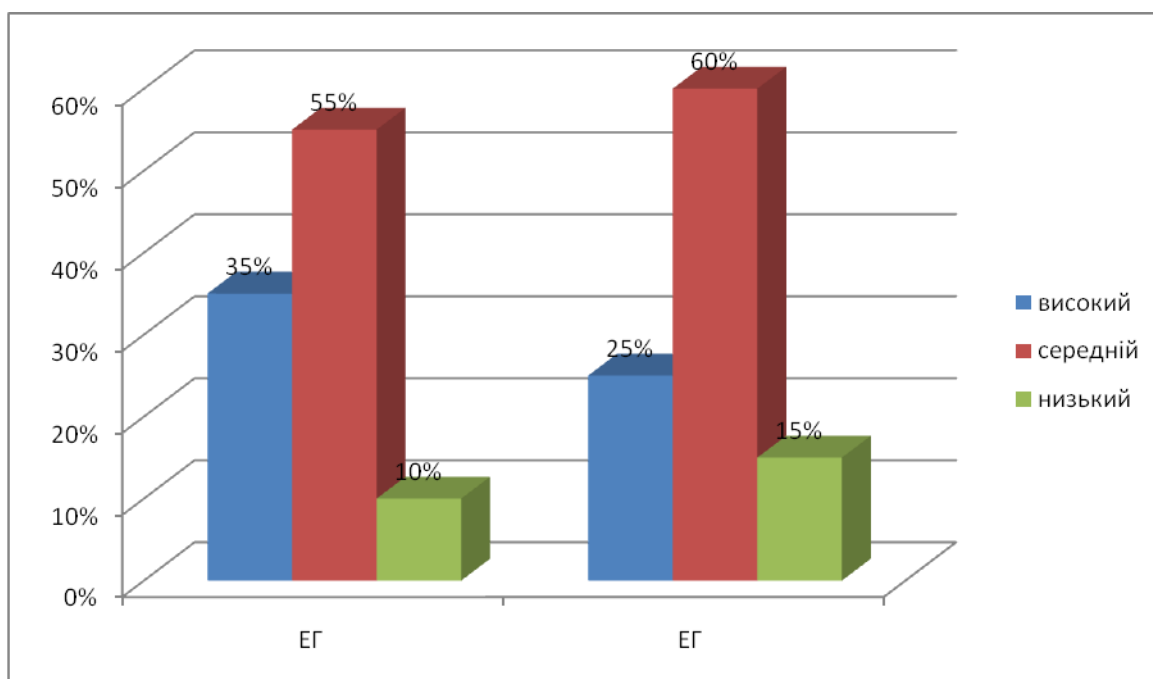

Рис. 2.5. Рівні вихованості основ моральної культури у дітей ЕГ та КГ за емоційно-почуттєвим критерієм на контрольному етапі дослідження

Як свідчать дані таблиці 2.6 і діаграми на рис. 2.5 рівень вихованості основ моральної культури за емоційно-почуттєвим критерієм залишився на середньому рівні (55% – ЕГ, 60% – КГ), але кількість дітей, які показали високий рівень у експериментальній групі досяг 35%, у дітей КГ – 25%, на низькому рівні дітей ЕГ залишилося 10%, КГ – 15%.

Якісний аналіз відповідей дітей ЕГ та КГ показав, що діти експериментальної групи більш бурно проявляли свої емоції щодо неморальних вчинків персонажів сюжетних картинок, і схвалювали моральні вчинки такими репліками як «молодець, допоміг бабусі», «правильно, що заспокоїв дівчинку», «хіба можна так сваритися?», «я ба теж поділився іграшкою!», «молодець! Я

теж допомагаю бабусі носити сумки з продуктами». Діти ж контрольної групи таких бурних емоцій не виявляли, відповідали одним словом «правильно», «неправильно», або «добре», погано. Саша К., Леня О., Яна Ш. на контрольному етапі вже змогли пояснити свою відповідь, Максим О., Саша Б., Саша С. більш ярко виражали свої емоції в порівнянні з констатувальним етапом.

Із відповідей дітей на запитання бесіди ми дізналися, що дітям не подобаються люди, які обманюють, хвастаються, обижають слабших за себе, які не співчують тваринам (Олена К., Валерія Н., Іра М., Сергій О., Яна Ш., Микита С. та ін.). Діти цінують в інших людях доброту, чесність, щедрість, поважність до інших.

Отже, позитивні зміни у емоційно-почуттєвій сфері у дітей ЕГ добре помітні в порівнянні з дітьми КГ.

Повторне діагностування основ виховання моральної культури за інформаційно-пізнавальним критерієм показав, що обізнаність дітей експериментальної групи про моральні якості, їх вміння диференціювати моральні якості і категорії значно покращилися, вони чітко пояснюють такі поняття як «добро» і «зло», «чесність», «ввічливість». Наприклад, «Добра людина ніколи не образить іншу людину, завжди прийде їй на допомогу» (Марія Н., Валерія Н., Христина П., Миша М.), («Жадна дитина ніколи з тобою не поділиться іграшкою, а не жадна – дасть свою погратися» (Ваня К., Саша К., Максим О.), «Ввічлива людина вживає ввічливі слова подяки, звертання, привітання та прощання: «Будь ласка», «Дякую», «Доброго ранку», «До побачення», «На добраніч» (Єва П., Ілля Л., Єва П., Ваня К. та інші). Діти правильно диференціювали вчинки своїх однолітків на сюжетних картинках, пояснили, чому саме так вони вважають («Іграшками треба ділитися, якщо іграшкового ведмедика тягнути у різний бік, він порветься і нікому не достанеться» (Леня О., Олена К., Микита С.), «Не сміття кидати на землю, якщо кожний кине по одній смітинці, то земля перетвориться на великий смітник» (Сергій О., Ілля Л., Марія Н., Микита С.).

За другою методикою «Справжній друг» діти вже змогли навести приклади своїх добрих вчинків для друга, пояснити, що означає це слово: «Дружба – це коли ти робиш добрі справи для друга, довіряєш йому свої таємниці, разом граєш, відпочиваєш» (Христина П., Марія Н., Миша М., Микита С.). Діти одностайно відповіли, що менших треба захищати, турбуватися про них, допомагати людям похило віку (дідусям, бабусям), що вони завжди допомагають своїм друзям. Діти згодні з тим, що скромна дитина ніколи не образить іншу дитину, що в ігровій діяльності треба думати не лише за себе, а й за інших. «Щоб грати було цікаво, треба лагодити з іншими, не сваритися, не сперечатися, а намагатися все спірні питання вирішити спокійно, без сварок» (Ілля Л., Олена К., Єва П., Єва П.).

Результати діагностування за інформаційно-пізнавальним критерієм подані у таблиці 2.7 і діаграмі на рис. 2.6.

Таблиця 2.7.

Рівні вихованості основ моральної культури у дітей ЕГ та КГ за пізнавально-інформаційним критерієм на контрольному етапі дослідження

по 20 дітей	Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
ЕГ	9	45	11	55	–	–
КГ	7	35	12	60	1	5

Як свідчать дані таблиці 2.3. та діаграми на рис. 2.2. рівень сформованості основ моральної культури за пізнавально-інформаційним критерієм в обох групах знаходиться також на середньому рівні (55%– ЕГ та 60% – КГ). Діти експериментальної і контрольної груп виявили непогані знання і адекватно оцінили вчинки їх однолітків на сюжетних картинках, але не всі діти змогли пояснити, чому саме так вони вважають.

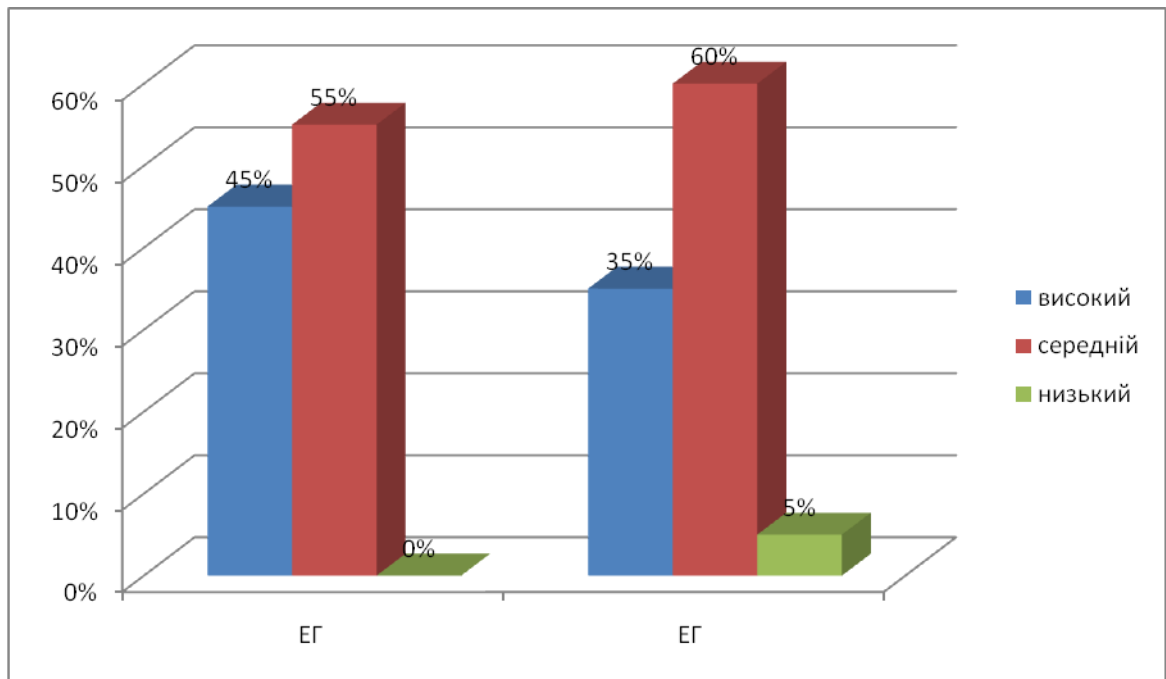

Рис. 2.6. Рівні вихованості основ моральної культури у дітей EG та КГ за інформаційно-пізнавальним критерієм на контрольному етапі дослідження

За даними таблиці 2.7 і діаграми на рис. 2.6 бачимо, що на високому рівні вихованості основ моральної культури за інформаційно-пізнавальним критерієм перебуває 45% дітей EG та 35% – КГ, на середньому – 55% дошкільнят EG та 60% дітей – КГ. З низьким рівнем вихованості основ моральної культури в EG дітей не виявлено, в КГ виявлено 5% вихованців.

Отже, за даним критерієм діти експериментальної групи також показали кращі показники.

З метою виявлення рівнів сформованості основ моральної культури за поведінково-діяльнісним критерієм була повторно проведена діагностика за методикою Г. Урунтаєвої «Чарівник» та спостереження за дітьми в різних видах діяльності.

Методика «Чарівник» показала, що діти EG вже здатні робити добрі справи не лише вдома, але і в інших місцях, зокрема і в дитячому садку. В ігровій діяльності діти стали менш конфліктувати, відносини між ними значно покращилися, намагалися не сваритися між собою із-за іграшок, при розподілі ролей. 60% дітей EG стали самостійно проявляти бажання допомагати

вихователю розкладувати дидактичний матеріал для занять, няні накривати на стіл, 55% дітей із задоволенням доглядають за тваринами та рослинами у куточку природи, допомагають дома рідним без нагадування. 65% дітей вважають, що якщо вони когось образили, то їх заспокоїти і вибачитися. Отже, за поведінково-діяльнісним критерієм показники дітей ЕГ значно покращились в порівнянні з показниками дошкільників КГ.

Кількісні узагальнені результати досліджень рівнів сформованості основ моральної культури за поведінково-діяльнісним критерієм подані у таблиці 2.8. і діаграмі на рис 2.7.

Таблиця 2.8.

Рівні вихованості основ моральної культури у дітей ЕГ та КГ за поведінково-діяльнісним критерієм на контрольному етапі дослідження

по 20 дітей	Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
ЕГ	6	30	11	55	3	15
КГ	4	20	12	60	4	20

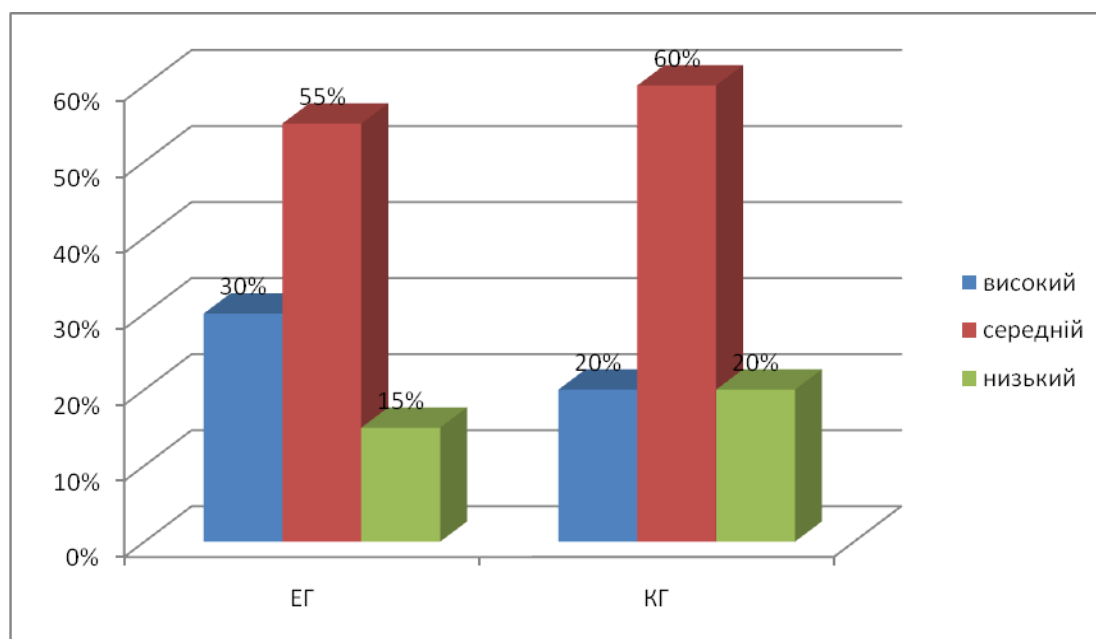

Рис. 2.7. Рівні вихованості основ моральної культури у дітей ЕГ та КГ за поведінково-діяльнісним критерієм на контрольному етапі дослідження

Дані таблиці 2.8. та діаграми на рис. 2.7. свідчать про те, що високого рівня вихованості основ моральної культури поведінково-діяльнісним критерієм досягло 30% дітей ЕГ та 20% – дітей КГ, на середньому рівні перебувають 55% дітей ЕГ та 60% дітей КГ, на низькому рівні залишилося 15% дітей ЕГ та 20% – КГ. Як бачимо, показники рівнів вихованості основ моральної культури за даним критерієм у дітей ЕГ краще, ніж у дітей КГ.

Середнє значення рівнів сформованості основ моральної культури старших дошкільників за трьома критеріями подано на рис. 2.8.

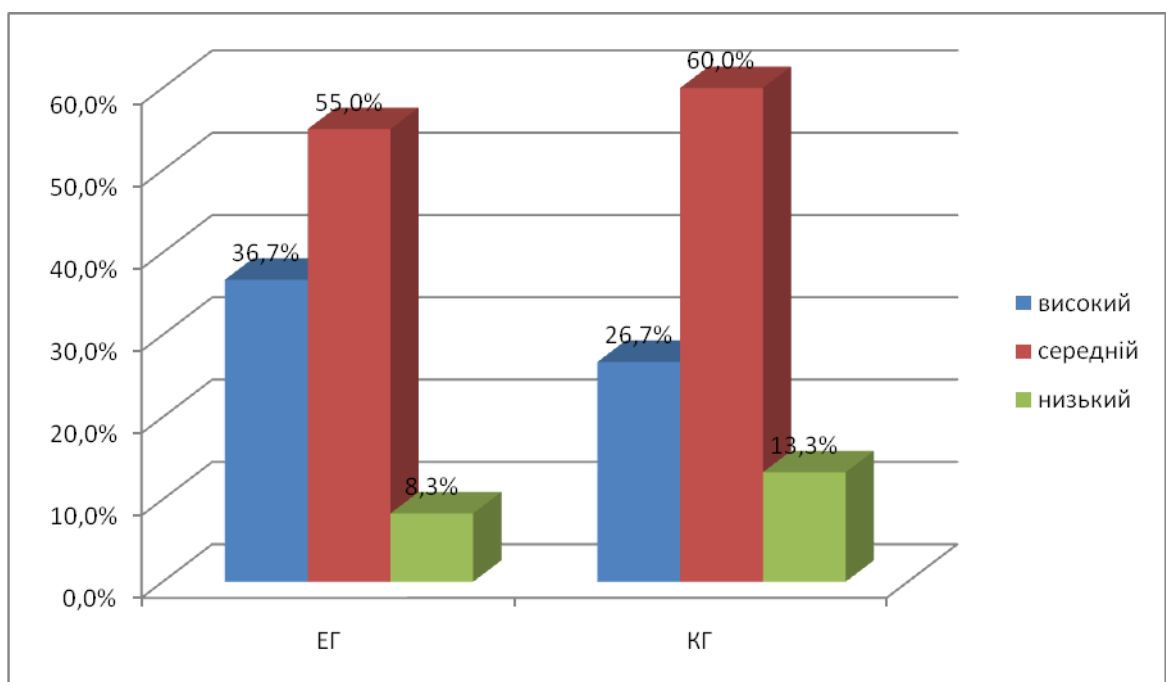

Рис. 2.8. Рівні вихованості основ моральної культури у дітей ЕГ та КГ на контрольному етапі дослідження

Як свідчать дані діаграми, рівні вихованості основ моральної культури у дітей ЕГ групи вище, ніж показники старших дошкільників із контрольної групи: високий рівень показало 36,7% вихованців ЕК та 26,7% – КГ, середній рівень виявлений у 55% дітей ЕГ та 60% – КГ, на низькому рівні залишилося 8,3 дітей ЕГ та 13,3% – КГ.

Простежимо динаміку змін, що відбулася з дітьми експериментальної та контрольної груп за час проведення експерименту (рис. 2.9).

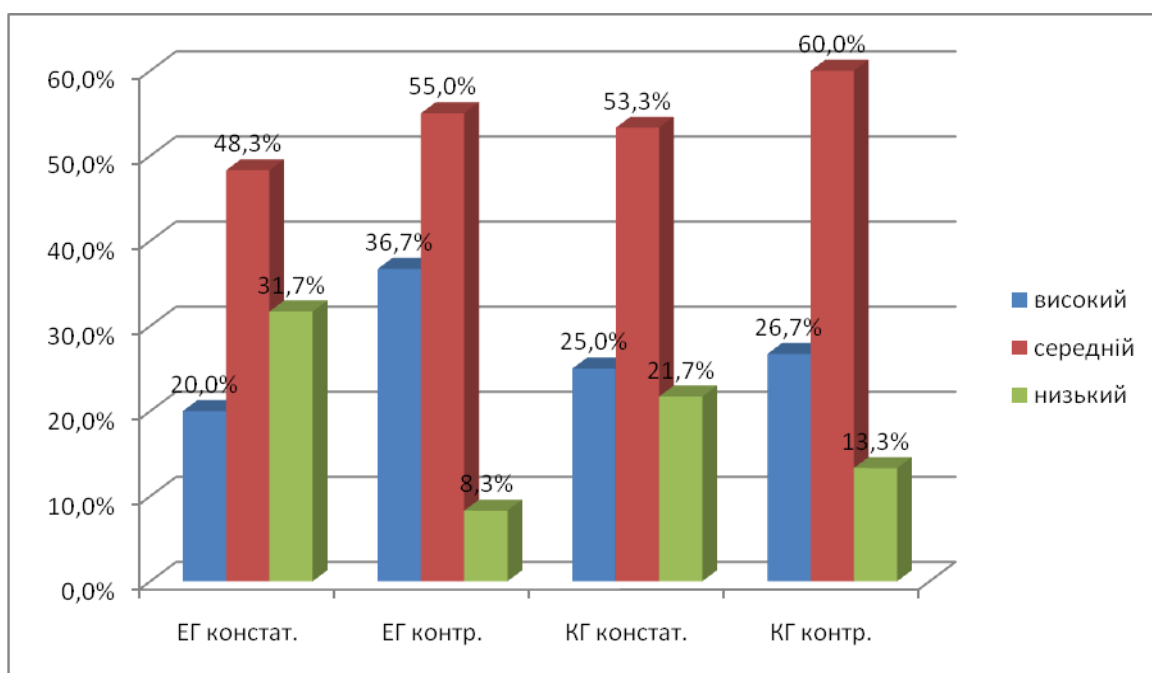

Рис. 2.9. Динаміка змін, що відбулася з дітьми експериментальної та контрольної груп за час проведення експерименту

За даними діаграми на рис. 2.9. за час проведення експерименту у дітей експериментальної групи високий рівень вихованості основ моральної культури підвищився на 16,7%, в КГ – на 1,7%; середній рівень збільшився на 6,7% у дітей ЕГ та КГ, низький рівень відповідно зменшився на 23,4% в експериментальній групі і 8,4% – в КГ. Як бачимо, в експериментальній групі відбулися суттєві зміни, в КГ – незначні. Це підтверджує ефективність використання сюжетно-рольових ігор у процесі формування основ моральної культури старших дошкільників.

Висновки до 2 розділу

З метою перевірки ефективності використання сюжетно-рольової гри в процесі виховання основ моральної культури старших дошкільників нами був проведений педагогічний експеримент, який складався з трьох етапів: констатувального, формувального, контрольного. В ході проведення експерименту були реалізовані такі завдання: визначені критерії і показники рівнів вихованості основ моральної культури старших дошкільників, підбрані методики, визначені рівні розвитку: високий, середній, низький.

Підсумки констатувального етапу дослідження показали, що рівень вихованості основ моральної культури старших дошкільників знаходиться переважно на середньому рівні (48,3% – ЕГ та 53,3% – КГ), тому на другому етапі нашого дослідження – формувальному, було розроблено та реалізовано систему роботи з виховання основ моральної культури старших дошкільників засобом сюжетно-рольової гри, яку впровадили у освітній процес ЗДО «Росінка» с. Обложки. Були підбрані сюжетно-рольові ігри, які сприяли вихованню у дітей дружніх відносин, турботи про тварин, любові до ближніх, працелюбності. Перед початком гри проводили екскурсії, читали художні твори, проводили бесіди за прочитаним. В бесідах намагалися пояснити дітям про необхідність турбуватися про літніх людей, про тварин, про необхідність захисту слабших тощо.

Після проведення формувального етапу, було проведено контрольне діагностичне обстеження за методиками, критеріями і показниками констатувального етапу. Порівняльний аналіз рівнів вихованості основ моральної культури старших дошкільників експериментальної і контрольної груп на різних етапах дослідження, засвідчив позитивний результат системи роботи з виховання основ моральної культури старших дошкільників засобом сюжетно-рольової гри у дітей експериментальної групи: високий рівень у них підвищився на 16,7% (в КГ – на 1,7%), середній рівень збільшився на 6,7%, низький рівень зменшився на 23,4% (в КГ на 8,4%). Як бачимо, у дітей експериментальної групи відбулися суттєві зміни, у старших дошкільників КГ –

несуттєві. Отже, завдання педагогічного дослідження виконані, ефективність використання сюжетно-рольової гри у процесі виховання основ моральної культури підтверджена.

Рекомендації вихователям щодо виховання основ моральної культури засобом сюжетно-рольової гри

Для розвитку основ моральної культури старших дошкільників засобом сюжетно-рольової гри рекомендуємо:

1. Проводьте ситуаційні бесіди до початку ігрової діяльності за питаннями
 - Діти, а який у вас сьогодні настрій?
 - Діти, який настрій у мами, тата?
 - Діти, який настрій у дідуся, бабусі?
 - Чому у вашого друга поганий настрій і як його покращити?
1. Проводьте з дітьми підготовчу роботу, подану у додатку Н (питання для бесід, проблемні ситуації, читання творів).
2. Систематично проводьте сюжетно-рольові ігри «Лікарня», «Дерево доброти», «Зоопарк», «Сім'я», «В гостях», «Лялька захворіла», «магазин», «Знайомство з країною телепузиків» та інші.
3. Розбирайте ситуаційні картки морального змісту.
4. Пояснюйте дітям сутність понять «Щедрий», «Добрий», «Злої», «Добре», «Погане», «Доброзичливий», «Турботливий» тощо.
5. Подавайте моральні норми і категорії у вигляді доступному для дітей на певних прикладах їх поведінки під час ігрової діяльності.
6. Залучайте дітей до розігрування різних за сюжетом ігор, це сприяє використанню моральних норм як засобу регуляції ставлення до різних сторін навколишнього світу, а також переводу знань в реальну поведінку.
7. Під час організації ігрової діяльності дітей, визначайте обсяг гри, наявні труднощі, подолання яких виховує у старших дошкільників основи моральної культури.
8. Підбирайте сюжетно-рольові ігри, які відповідають віковим особливостям дітей старшого дошкільного віку, викликають у них зацікавленість і бажання продовжувати гру в подальшому.

9. Створюйте ефективні умови розвитку основ моральної культури старшим дошкільникам: життєрадісну атмосферу, формування довірливої поведінки, застосування методів активного залучення дітей до виховання і закріплення моральних норм і категорій та їх застосування на практиці.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У ході виконання бакалаврської роботи був проведений аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури з проблеми виховання основ моральної культури старших дошкільників, визначений термінологічний апарат дослідження.

Встановлено, що проблему виховання основ моральної культури старших дошкільників порушували у своїх працях психологи (І. Бех, Л. Виготський, О. Галян, С. Заболоцька, В. Зубрицька-Макота та інші), педагоги (Л. Артемова, Г. Беленька, А. Богуш, Г. Ващенко та інші), методисти (А. Гончаренко, Б. Кобзар, Н. Лисенко, Л. Лохвицька та інші). У своєму дослідженні під поняттям «основи моральної культури» ми вважали такий результат морального розвитку (свідомості та поведінки), який відображав рівень моральності (практичну діяльність індивіда в практичній поведінці), тобто усвідомлення дитиною моральних поглядів, уявлень, норм, оцінок, створених та задекларованих людством, які позитивно регулюють її поведінку.

З'ясовано, що старший дошкільний вік є сенситивним у вихованні основ моральної культури. Моральне виховання дітей здійснюється в різноманітніших умовах: у побутовій і повсякденній діяльності, у грі й на спеціально організованих заняттях.

Аналіз літературних джерел дозволив встановити, що найбільш ефективним засобом виховання основ моральної культури педагоги вважають сюжетно-рольові ігри, адже саме в них добре спостерігається як діти поведуть себе під час гри, чи можуть вони безконфліктно поводитися у різних ігрових ситуаціях, чи здатні поступатися своїм одноліткам, наскільки у них розвинуті такі моральні якості як доброта, турботливість, гуманність, дружба тощо.

Для перевірки впливу сюжетно-рольової гри на виховання основ моральної культури був проведений педагогічний експеримент на базі ЗДО Глухів ЗДО «Фіалка». В дослідження взяло участь 40 дітей старшого дошкільного віку.

Під час проведення експерименту були визначені критерії та показники рівнів вихованості основ моральної культури старших дошкільників. До обраних критеріїв і показників підібрані діагностичні завдання для визначення рівнів її розвитку (високого, середнього, низького).

Проведений констатувальний етап дослідження показав середній рівень вихованості основ моральної культури старших дошкільників, тому на другому етапі дослідження – формувальному, було розроблено та реалізовано систему роботи з виховання основ моральної культури старших дошкільників засобом сюжетно-рольової гри. Для більшої ефективності до початку проведення гри проводилися екскурсії, бесіди морального змісту, розв'язувалися ситуаційні завдання. Ігри підбирали такі, щоб дітям було цікаво в них грати протягом тижня («Магазин», «Сім'я», «Зоопарк», «Лікарня», «Лялька захворіла» та інші)

Після проведення формувального етапу дослідження був проведено контрольне діагностування, результати якого порівняли з констатувальним етапом. Порівняльний аналіз рівнів вихованості основ моральної культури експериментальної і контрольної груп, засвідчив позитивні зміни в обох групах, але у дітей експериментальної групи відбулися більш суттєві зміни: високий рівень вихованості основ моральної культури збільшився на 16,7% (в КГ – на 1,7%), середній рівень збільшився на 6,7%, низький рівень зменшився на 23,4% (в КГ на 8,4%).

Отже, проведена експериментальна робота довела ефективність використання сюжетно-рольової гри в процесі виховання основ моральної культури старших дошкільників. Таким чином, мета дослідження досягнута, завдання виконані, гіпотеза підтверджена. За результатами проведеного дослідження розроблені рекомендації вихователям щодо виховання основ моральної культури старших дошкільників засобом сюжетно-рольової гри

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Артемова Л.А. Моральне виховання дошкільників. Київ : Радянська школа, 2004. С. 58-94.
2. Артемова Л. А. Театрализованные игры дошкольников. Москва, 1991. 87 с.
3. Бабій І. В. Моральне виховання старших дошкільників засобами народної педагогіки: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07; Уман. Дер. пед. ун-т ім. П. Тичини. Умань, 2012. 20 с.
4. Базовий компонент дошкільної освіти. URL : **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.**Беленька Г. В. Зростання дошкільника в праці. Київ : Шкільний світ, 2010. 112 с.
6. Бех І. Концепція правилвідповідного виховання. *Дошкільне виховання*. 2004. № 4. С. 4-5.
7. Бех Д. І. Виховання особистості : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Либідь, 2008. 848 с.
8. Бех І. Д. Спілкування як загальна психологічна основа виховання особистості. *Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах* (теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді) : збірник наук. праць Київ : Пед. думка, 2000. Кн. 1. 240 с.
9. Богуш А. М. Дефініція «духовність» і «моральність» в аспекті національного виховання в Україні. *Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах*: (Теорет.-метод. пробл. виховання дітей та учнів. молоді): Зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, АПН України. Ін-т пробл. виховання. Київ, 2000. Кн. 1. С. 18-23.
10. Виготський Л. С. Вопросы детской психологии. Санкт-Петербург : Союз, 1997. 224 с.
11. Впевнений старт : програма розвитку дітей старшого дошкільного віку / кер. проекту М. Б. Жебровський; авт. кол.: О. О. Андрієтті, О. П. Голубович, О. П. Долинна та ін. Тернопіль : Мандрівець, 2012. 104 с.

12. Врочинська Л. І. Виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Київ, 2009. 218 с.
13. Галян О. І. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості на етапі дошкільного дитинства. *Моральна свідомість та самосвідомість особистості* / за ред. М. В. Савчина, І. М. Галяна. Дрогобич, 2009. С. 64–76.
14. Гончаренко А. М. Педагогічні умови та шляхи формування гуманних взаємин старших дошкільників. *Теоретично-методичні проблеми навчання і виховання* : збірник наукових праць : педагогічні науки / редкол : Н. М. Бібік, М. С. Вашуленко, Е. С. Вільчковський [та ін.]. Київ : Фенікс, 2012. С. 24-22.
15. Горбунова Н. Театралізована діяльність дошкільників. *Дитячий садок*. 2005. № 38, жовтень. С. 3–15.
16. Дитина : програма виховання і навчання дітей від 2 до 7 років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк, К. І. Волинець. 3-тє вид., доопр. і доп. Київ : Вид-во Київського університету імені Бориса Грінченка, 2012. 492 с.
17. Дитина в дошкільні роки : комплексна додаткова освітня програма / авт. кол.; наук. кер. К. Л. Крутій]. Запоріжжя : ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2011. 188 с.
18. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
19. Заболоцька С. І. Психологічні умови розвитку моральних форм поведінки у навчально-ігровій діяльності дошкільників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія»; Нац. ун-т «Остроз. акад.». Острог, 2013. 20 с.
20. Закон України «Про освіту» URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page6> (дата звернення 5.04.21).
21. Зубрицька-Макота В. І. Психологічні умови формування уявлень про моральні норми у дошкільників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія»; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2011. 20 с.

22. Кобзар Б. Мета виховання, або проблеми духовної культури особистості. *Освіта*. 2000. 20 – 27 травня. С. 6.
23. Комарова Н. Ф. Как руко водить творче скими играми детей? Методические рекомендации. Н.Новгород : НГПИ им. Горького, 2002. С. 24.
24. Кононенко О. Л. Педагогічна і вікова психологія. Київ : Академвидав, 2001. 337 с.
25. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід). Київ : Стилос, 2002. 251с.
26. Кононко О. «Духовність, душевність, моральність...». *Дошкільне виховання*. 2004. № 11. С. 3–8.
27. Копієвська Л. В. О. Сухомлинський про виховання моральної краси. *Дошкільне виховання*. 2003. № 9. С. 5–6.
28. Кошелівська О. І. Стимулювання морального вибору дошкільників у процесі педагогічного впливу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка»; Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2002. 20 с.
29. Ладивір С. О., Долинна О. П., Котирло В. К. Виховання гуманних почуттів у дітей. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 168 с.
30. Лисенко Н. В. Педагогіка українського дошкільля : навч. посіб. : у 3 ч. Київ : Видавничий дім «Слово», 2010. 360 с.
31. Лохвицька Л. В. Програма з морального виховання дітей дошкільного віку «Скарбниця моралі». Тернопіль: Мандрівець, 2014. 128 с.
32. Лохвицька Л. Моральне виховання: нові чи старі проблеми? *Дошкільне виховання*. 2014. № 7. С. 12-16.
33. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012– 2021 роки. URL : <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/> (дата звернення 20.04.21).
34. Павелків Р. В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості у дитячому віці. Рівне : Волинські обереги, 2004. 248 с.

Список дітей експериментальної групи

- 1.Коваленко Олена
- 2.Опанасенко Максим.
- 3.Сильченко Микита
- 4.Науменко Марія
- 5.Кидименко Олександр
- 6.Носкова Валерія
- 7.Пилипенко Євангеліна
- 8.Бірюк Олександр.
- 9.Ворона Дмитрій.
- 10.Онопрієнко Леонід
- 11.Заїка Ірина
- 12.Семенов Олександр
- 13.Лутченко Ілья
- 14.Молчанова Іра
- 15.Олейник Сергій
- 16.Шкурко Яна
- 17.Булатова Поліна
- 18.Курочкин Ваня
- 19.Павлюченко Христина
- 20.Масенко Михайло

Список дітей контрольної групи

1. Іваничко Артем
2. Кукушкина Дарья
3. Царапкина Олег
4. Калбаева Соня
5. Байдакова Маша
6. Нилова Соня
7. Данилова Вікторія

8. Назаренко Альбина
9. Чепель Родион
10. Миллер Анастасія
11. Клименчук Павло
12. Тарасенко Ольга
13. Савченко Анастасія
14. Ильченко Микола
15. Лагута Віктор.
16. Чаповалова Марина
17. Антипова Мілана
18. Чепурний Костя
19. Бороденко Лариса
20. Конопля Андрій.

Діагностичний матеріал для виявлення рівня вихованості моральних якостей за емоційно-почуттєвим критерієм

1. Вправа «Сюжетні картинки»

(методика Галини Урунтаєвої та Юлії Афонкіної)

Мета: з'ясувати позитивну емоційну реакцію дитини (посмішка, схвалення) на моральний вчинок і негативну – на неморальний.

Матеріал: 12 сюжетних картинок.

Інструкція: вправа проводиться індивідуально з кожною дитиною.

Процедура виконання: запропонувати дітям розглянути малюнки і виказати своє відношення до вчинків дітей (Хто з дітей вчиняє погано? А хто добре? Як ти відносишся до вчинків дітей?)

Критерії оцінювання:

1 бал – за позитивну емоційну реакцію на моральний вчинок дитини, зображеної на картинці та негативну реакцію на вчинок, який не відповідає моральним нормам поведінки;

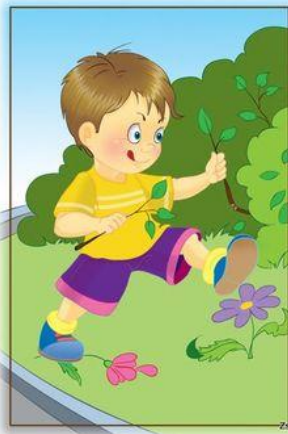
0 балів – позитивна емоційна реакція на вчинок, який суперечить нормам моралі;

(12 – 9 балів) – високий рівень;

(8 – 5 балів) – середній рівень;

(4 – 0 балів) – низький рівень.

2. Бесіда «Що ти цінуєш в людях?»

Мета: виявити прояв у дитини позитивної емоційної реакції на моральні якості та категорії і негативної – на неморальні якості та категорії людини.

Питання для проведення бесіди:

1. Які відчуття у тебе викликає ввічлива дитина?
2. Як ти відносишся до дитини, яка любить хвастати?
3. Які почуття ти відчуваєш до маленької дівчинки, яка плаче?
4. Які почуття у тебе викликає хлопчик, який не має друзів?
5. Яка людина тобі більше подобається :
 - добра чи зла?
 - чесна або безчесна?
 - щедра або жадібна?
6. Як ти будеш відноситися до друга, який тебе обманув?
7. Як ти відносишся до дитині, яка постійно обманює?
8. Які почуття у тебе викликає пташка, яка випала з гнізда?

Критерії оцінювання:

1 бал – за прояв дитиною позитивної емоційної реакції на моральні якості та категорії і негативної – на неморальні якості та категорії людини.

(6-8 балів) – високий рівень;

(3-5 балів) – середній рівень;

(0 – 2 бали) – низький рівень.

Рівні вихованості моральних якостей за двома методиками емоційно-почуттєвого критерію:

Високий рівень вихованості моральних якостей за емоційно-почуттєвим критерієм має дитина, яка отримала 17-20 балів;

Середній рівень – 8-16 балів

Низький рівень – 0-7 балів.

Додаток В

Діагностичний матеріал для виявлення рівня вихованості моральних якостей за інформаційно-пізнавальним критерієм

1. Методика Г. Урунтаєвої та Ю. Афонкіної «Оціни вчинок»

Мета: виявити обізнаність дітей про моральні якості та моральні категорії та нормами, вміння диференціювати поняття «добро» і «зло», оцінювати відповідні вчинки (свої та інших людей)

Матеріал: 12 картинок серії «оціни вчинок».

Інструкція: вправа проводиться індивідуально з кожною дитиною.

Процедура виконання: запропонувати дітям розглянути малюнки і дати оцінку вчинкам дітей. Хто з дітей вчиняє погано? А хто добре? Чому? Як би ти вчинив?

Критерії оцінювання:

1 бал – за оцінку вчинку, зображеного на картинці, яка орієнтована на дотримання морально-етичних норм, диференціацію понять «добро» та «зло»;

0 балів – за оцінку, яка суперечить нормам моралі;

(12 – 9 балів) – високий рівень;

(8 – 5 балів) – середній рівень;

(4 – 0 балів) – низький рівень.

2. Методика. «Справжній друг» (методика Галини Урунтаєвої та Юлії Афонкіної)

Мета: визначити рівень вміння ініціювати допомогу та підтримку всім, хто цього потребує.

Інструкція: бесіда проводиться індивідуально з кожною дитиною.

Процедура виконання: запропонувати дитині поділитися думками про дружбу та справжніх друзів.

1. Що таке дружба?
2. Яким повинен бути справжній друг?
3. Хто є твоїм другом?
4. Розкажи про свій добрий вчинок, який допоміг вашому другу?

5. А ти справжній друг? Чому ти так вважаєш?
6. Чи треба допомагати друзям? А ти часто допомагаєш друзям?
7. Чи потрібно захищати менших?
8. Чи потрібно захищати слабших за тебе тварин?
9. Як ти це робиш?

Критерії оцінювання:

(9 – 7 балів) – високий рівень (демонструє бажання, розуміння, вміння ініціювати допомогу друзям та підтримку всім, хто цього потребує, намагається захистити менших, слабших за себе);

(6 – 4 бали) – середній рівень (має поняття про дружбу, друга, правила дружби, піклування та захист менших, слабших пояснює згідно морально- етичних норм, прийнятих у суспільстві);

(3 – 0 бали) – низький рівень (відчуває труднощі або не проявляє в демонстрації вміння ініціювати допомогу та підтримку всім, хто цього потребує, не захищає менших та слабших).

3. Бесіда «Що таке добро, а що погано?»

Мета: виявити у дітей усвідомлення відмінності між добром і злом, пояснення своїх вчинків, схвалення або осуд їх.

Питання для бесіди:

1. Які твори ти можеш назвати, у яких розповідається про добрі вчинки героїв? Чому ти так вважаєш?
2. Чим добрі вчинки відрізняються від поганих? Наведи приклади
3. Під час гри ти образив товариша? Оціни свій вчинок.
4. Розкажи, як взаємодопомога може допомогти у грі?
5. Як, на твою думку, дружелюбність проявляється в ігровій діяльності? Поясни свою відповідь?
6. Яке поведіння у грі можна назвати скромним? Яку людину можна назвати скромною?

Кожна правильна самостійна відповідь оцінюється 3 балами. Неповна відповідь, або відповідь з незначною допомогою дорослого – 2 балами, відповідь зі значною допомогою дорослого – 1 балом. Неправильна відповідь або її відсутність – 0 балів.

Високий рівень – 15-18 бал;

Середній рівень – 6-14 балів

Низький рівень – 0-5 балів.

Рівні вихованості моральних якостей за трьома методиками інформаційно-пізнавального критерію:

Високий рівень – 32-39 бали;

Середній рівень – 12-31 бали

Низький рівень – 0-11 балів.

Додаток Д

Діагностичний матеріал для виявлення рівня вихованості моральних якостей за поведінково-діяльнісним критерієм

1. Спостереження:

Мета: виявити вміння дитини свідомо дотримуватися моральних норм, робити самоаналіз своєї поведінки

Спостерігається: дотримання дитиною моральних норм в процесі ігрової діяльності, спілкування з однолітками, в інших режимних моментах ЗДО.

Свідоме дотримання дитиною моральних норм оцінюється 3 балами (високий рівень).

Епізодичне дотримання моральних норм – 2 бали (середній рівень).

Дотримання моральних норм після нагадування дорослого – 1 бали (низький рівень).

Методика № 2. «Чарівник» (гра)

(методика Галини Урунтаєвої та Юлії Афонкіної)

Мета: виявити рівні вмінь дитини турбуватися про інших, прагнення бути корисним.

Матеріал: 3 набори кружечків: жовті, чорні, бузкові;

Інструкція: вправа проводиться індивідуально з кожною дитиною.

Процедура виконання: запропонувати дитині «перетворитися» на чарівника. Чарівник може здійснювати бажання, якщо воно йому подобається. Дитина відмічає *жовтим* кружечком ті бажання які буде здійснювати, *чорним* – ті які здійснювати не буде; якщо Чарівник вагається у рішенні – у нього є кружечок *бузкового* кольору.

1. Не буду звертати увагу на того хто плаче.
2. Допомогати мамі, бабусі, комусь іншому.
3. Відібрати силою те що хочу.

4. Казати привітні слова (або компліменти), щоб у людини покращився настрій.
5. Не хочу займатися господарською роботою.
6. Турбуватися про тварин.
7. Не хочу турбуватися про тварин, рослини.
8. Піклуватися про маленьких і слабких.
9. Не хочу бути уважним до стареньких і малих.
10. Допомогати стареньким.
11. Не хочу пам'ятати про свої обіцянки.
12. Якщо когось образили – захистити, заспокоїти.
13. Хочу, щоб всім стало страшно: буду кричати, тупотіти ногами, ламати, бити, кидати речі, навіть битися.
14. Хочу завжди робити те, що хочу, поводити себе шумно, навіть якщо хтось відпочиває.
15. Якщо комусь боляче – пожаліти, погладити те місце, де болить, при необхідності надати допомогу.

Критерії оцінювання:

За кожне бажання, яке відповідає морально-етичним нормам поведінки – 1 бал; за бажання, яке не відповідає нормам моралі – 0 балів.

Високий рівень – 6-7 балів.

Середній рівень – 3-5 балів

Низький рівень – 1-2 бали.

Рівні вихованості моральних якостей за двома методиками поведінково-діяльнісного критерію:

Високий рівень – 8-10 балів;

Середній рівень – 4-7 балів

Низький рівень – 0-3 бали.

Сюжетно-рольові ігри на формування основ моральної культури

«Магазин»

Мета: учити дітей реалізовувати і розвивати сюжет гри; закріплювати знання про функціонування магазину; формувати основи моральної культури у дошкільників, розвивати спілкування між ними.

Ігровий матеріал: іграшкові терези, прилавки, каси, папір, олівці, рахівниці, пластилін, природний матеріал, предмети-замінники, одяг для продавців, сумки, гаманці.

Підготовка до гри

Етична бесіда про поведінку дітей у суспільних місцях, у тому числі в магазині; екскурсія до магазину; бесіда з продавцем; виготовлення атрибутів для гри.

Ігрові ролі: директор магазину, продавці, касири, покупці, шофери.

Хід гри

Вихователь повідомляє, що діти йдуть на екскурсію до магазину, після цього проводить етичну бесіду про правила поведінки в магазині. На екскурсії діти зустрічаються і розмовляють із продавцем, самостійно роблять покупки.

Повернувшись у групу та обговоривши екскурсію, вихователь організовує роботу декількох фабрик – швейного, іграшкового обладнань, а також хлібобулочного комбінату.

Діти під керівництвом вихователя вирізують із паперу і розфарбовують одяг для ляльок, клеять маленькі зошити, роблять із пластиліну і природного матеріалу іграшки, різні вироби, «печуть хліб, булки, тістечка, торти» тощо. Перед початком гри, після розподілу ролей і обговорення плану гри, вихователь ще раз нагадує, як повинен «покупець» розмовляти з «продавцем», а «продавець» – із «покупцем», і пропонує одну з головних умов гри: без слів «будьте добрі», «будь ласка», «спасибі» товари не відпускатимуться.

Далі починається гра. «Директор» оголошує про відкриття нового «магазину» і привітно зустрічає «покупців». Після цього «покупці»

розходяться по «відділах магазину»: одні «купують одяг», другі – «продукти», треті – «канцелярські товари». Відбувається «жвава торгівля».

Усі «товари» мають ціни, але закруглені таким чином, щоб дошкільникам було легше рахувати, у межах того програмового матеріалу, що вивчається в дитячому садку. У грі використовуються маленькі терези для зважування продуктів (пісок, дрібні камінчики, інший природний матеріал). Через деякий час вихователь може запропонувати дітям помінятися ролями.

Рекомендації до гри. Перед грою доцільно описавши яким може бути директор магазину, продавець, покупець. Для розвитку ділового спілкування пропоную дітям розділити ролі та пояснити свій вибір; дітям запропонувати під час гри відтворити характер і емоції продавця, покупця, директора магазину.

Додаток Ж

«Сім'я»

Мета: учити дітей творчо відтворювати в іграх побут сім'ї, удосконалювати вміння самостійно створювати для задуманого сюжету ігрову обстановку; формувати моральні відчуття (гуманності, любові, співчуття тощо), розвивати спілкування один з одним.

Ігровий матеріал: ляльки; іграшковий посуд; меблі; ігрові атрибути (фартухи, косинки); музичні інструменти.

Підготовка до гри: проведення ігор-занять: «У мене є братик», «Мамине свято», «Свято в сім'ї», «День народження ляльки»; бесіди про взаємини в сім'ї; спільні ігри з дітьми молодшої та старшої груп.

Ігрові ролі: дідусь, бабуся, онук, онучка, мама, тато, брат, сестра.

Хід гри

Вихователь із дітьми проводить бесіди за темами: «Моя сім'я», «Моя родина», «Де працюють батьки». Необхідно розкрити етичне значення діяльності дорослих людей: відповідальне ставлення до своїх обов'язків, взаємодопомога і колективний характер праці.

Потім вихователь спонукає дітей творчо відтворювати в іграх побут сім'ї.

Пропонує дітям, використовуючи будівельний матеріал, побудувати новий будинок за уявленням. Під час створення будинку навчає дітей домовлятися про спільні дії, складати попередній план конструкції, доводити роботу до кінця.

Після цього вихователь спільно з дітьми розглядає такі ігрові ситуації:

- «Коли мами немає вдома»;
- «До нас гості завітали»;
- «Я допомагаю мамі»;
- «Свято у сім'ї» тощо.

Під час гри «Коли мами немає вдома» бажано навчати дітей розподіляти ролі, планувати гру, грати самостійно.

У грі «До нас гості завітали» діти навчатимуться правил етикету: як правильно запрошувати в гості, зустрічати гостей, дарувати подарунок, поводитися за столом.

Гра «Я допомагаю мамі» містить елементи праці: прання лялькової білизни, ремонт книг, прибирання приміщення. Під час гри вихователь добирає та змінює іграшки, предмети; створює ігрову обстановку за допомогою різноманітного підсобного матеріалу, використовуючи власні вироби та застосовуючи природний матеріал.

Рекомендації до гри. Звернути увагу на опис посуду в грі «До нас гості завітали», на вживання дітьми ввічливих слів, на емоційний стан, коли діти розмовляють з «бабусею», «дідусем», «татом», «мамою». Як вони звертаються до «онука» та «онучки». Стежити за виконанням своїх ролей. В ігровій ситуації «Коли мами немає вдома» запропонувати дитині розповісти чим вона займається, коли залишається наодинці. У ігровій ситуації «Свято у сім'ї» запропонувати розповісти кого діти запросять у гості і чому.

Додаток К

«Лікарня»

Мета: розширювати у дітей уявлення про працю працівників лікарні; формування вміння застосовувати в грі отримані раніше знання про навколишнє життя, формувати основи моральної культури (співчуття, дружні відносини).

Попередня робота: екскурсія в медичний кабінет дитячого садка; розповіді та бесіди про професії медичних працівників; розглядання ілюстрацій з теми «Лікарня»; читання художньої літератури: «Айболить», «Телефон» К. Чуковського, «Захворів півень ангіною» А. Крылов, «Мій ведмедик» З. Александрова; знайомство з медичними інструментами.

Матеріал: білий халат і шапочка для лікаря; пов'язку на руки для медсестри; талончики до лікаря; рецепти на ліки; «медичні картки» пацієнтів; олівці; набір медичних інструментів: градусник (паличка від морозива з намальованими поділками фломастерами або вирізаний з картону), іграшковий шприц без голки, фонендоскоп, шпателя для перевірки горла (паличка від морозива); бинти, вата, марлеві серветки, ватні палички, пластир (діти дуже люблять його наклеювати), порожні баночки з під ліків, мірна ложечка, порожні упаковки з-під таблеток (всередину можна покласти пластилін), порожні коробочки з-під ліків; також можна додатково використовувати: таблицю для перевірки зору, рентгенівські знімки; ляльки, іграшки-тваринки; халат для санітарки; інвентар для прибирання кабінету: віник, совок, відро, швабра, ганчірка.

Хід гри

Вихователь: Діти, ви хочете пограти в лікарню?

Давайте з вами згадаємо, хто працює в лікарні?

Відповіді дітей.

– Вихователь: для початку треба розподілити ролі, хто ким буде працювати в лікарні: реєстратор – записує хворих на прийом, видає талон на прийом та медичну картку; лікар приймає пацієнта, вислуховує, оглядає, призначає

лікування; медична сестра виконує призначення лікаря, робить уколи, обробляє рани, миє інструменти; санітарка – прибирає медичний кабінет (миє підлогу, протирає пил); інші діти будуть пацієнтами. Ви можете взяти собі "дітей" (ляльки, іграшки-тваринки), а можете самі бути пацієнтами.

Вихователь: я візьму на себе роль головного лікаря і буду вам допомагати.

- Ось ми з вами розподілили ролі, тепер вибирайте потрібні вам атрибути і почнемо гру.

– Для початку треба звернутися в реєстратуру і взяти картку.

– Входячи в кабінет не забувайте привітатися і пояснити, що болить у вашої донечки чи синочка.

– Коли закінчився прийом санітарка прибирає кабінет і протирає пил.

В кінці гри проводимо аналіз.

– В яку гру ми з вами грали?

– Хто працює в лікарні?

– Як діти впоралися зі своїми ролями?

– Вам сподобалася ця гра?

Рекомендації до гри. Перед розподілом ролей, вихователь пояснює дітям обов'язки всіх персонажів гри. Нагадує дітям як потрібно звертатися до лікаря, до медсестри, до реєстратора. У процесі гри вихователь стежить за виконанням дітьми ролей, за їх діловим спілкуванням, за емоціями персонажів гри.

Гра-заняття «Знайомство з країною телепузиків»

Мета: познайомити дітей з казковою Країною телепузією. Створити емоційне тло і викликати бажання грати з персонажами казкового дійства.

Матеріал: іграшкові телепузики, макет галявини.

Хід заняття. Вихователь пропонує дітям подорож до країни Телепузії:

- У лузі, на сонячній галявині серед трав живуть невеликі казкові істоти. Їх рідко можна побачити, і звать їх телепузиками. Проте це нові, наші українські, телепузики. Усі телепузики зовні схожі між собою. Але між ними є й відмінності: один (показує іграшки) яскраво-червоного кольору, і звати його Пізнайко. Пізнайко завжди над чимось розмірковує; другий – зеленого кольору, і звати його Називайко. Він любить усе детально описувати; третій – синього кольору, і звати його Розмовляйко. Розмовляйко знає багато цікавих історій. Він любить розповідати. А четвертий жовтого кольору. Це Любава. Любава завжди все знає і любить пояснювати.

Телепузики живуть дружно, багато спілкуються між собою, вони надзвичайно допитливі. Завжди про щось розпитують один в одного, про щось домовляються, обмінюються враженнями та обговорюють усе побачене і почуте. Знають багато цікавих ігор, найбільше вони люблять гратись у різні ігри, вони і вас навчать, діти, гратися.

Діти розглядають свої іграшкові чи намальовані телепузики.

Вихователь надає їм можливість створити свої ігрові ситуації з ними, поспілкуватися між собою.

Рекомендації до гри: вихователь пропонує дітям поспілкуватися з дітьми стосовно тварин, що мешкають у лузі, поспілкуватися про рослини, обмінятися враженням про побачене та почуте. Створити ситуації, в яких тварини і рослини потребують допомоги. Розпитати дітей як вони допоможуть їм.

Додаток М**«Зоопарк»**

Мета: Узагальнити і систематизувати уявлення дітей про тварин нашої країни та інших країн; формувати дружні, добрі стосунки дітей у процесі гри, виховувати основи моральної культури, добре ставлення до тварин, любов до них і турботу про них; розвивати пізнавальний інтерес до об'єктів природи, розвивати у дітей пам'ять, логічне мислення, уяву.

Попередня робота: читання книг художньої літератури екологічної тематики (А. Н. Рижова) перегляд мультфільмів.

- Бесіди про тварин з використанням ілюстрацій про зоопарк,
- Розглядання альбому «Дикі тварини»,
- Загадування і відгадування загадок про тварин,
- Читання художньої літератури про тварин.
- Зображення тварин трафаретами,
- Розфарбування зображення тварин,

Хід:

Діти сидять на стільчиках, які стоять півколом. Вихователь вносить великий музичний плакат «Зоопарк» .

Вихователь: - Діти, подивіться, що я вам принесла! Сьогодні вранці я йшла у дитячий садок і на воротах побачила красиву афішу. Хто знає, що таке афіша? (відповіді дітей).

– Афіша – це оголошення про спектаклі, концерті, лекції тощо, яке вивішають на видному місці.

– *Давайте розглянемо ближче.*

Діти стають навколо столу і розглядають музичний плакат «Зоопарк».

Вихователь: – Як ви думаєте, куди нас запрошують? (Відповіді дітей).

– Правильно, нас запрошують в зоопарк! Скажіть, хто з вас був у зоопарку? (Відповіді дітей).

– Хто знає, що таке зоопарк? (Відповіді дітей).

Зоопарк, як усім відомо,— це місце, де утримуються і демонструються відвідувачам тварини.

– Скажіть, а хто працює в зоопарку? (Відповіді дітей).

Відповідь: директор, касир, робітники з прибирання території, екскурсовод, годувальник, ветеринар.

Вихователь: – Хто знає, хто такий екскурсовод? (Відповіді дітей).

– Екскурсовод – це людина, яка розповідає цікаві історії про картини, тварин та інші речі.

– Хто такий ветеринар? (Відповіді дітей).

– Правильно, ветеринар – це лікар, який лікує тварин.

– Хлопці, подивіться, чиї це сліди?

Вихователь звертає увагу дітей на сліди звірів, розкладених на підлозі.

Вихователь: – Давайте підемо за ним і подивимося куди вони ведуть!

Вихователь з дітьми шикуються один за одним і під музику з мультфільму «Маша і ведмідь» йдуть по слідах звірів по групі і зупиняються перед вивіскою «Зоопарк».

Вихователь: – Діти, куди ж привели нас сліди? (Відповіді дітей: в зоопарк).

– А хто живе в зоопарку? (Відповіді дітей).

– Правильно! А зараз пропоную вам пограти в гру «Зоопарк»

Діти розподіляють ролі та вибирають атрибути для гри. Всі займають свої робочі місця.

Вихователь: – Діти, щоб потрапити в зоопарк, нам потрібні запрошення. Де ми можемо їх придбати? (Відповіді дітей: у касі).

– Правильно, в касі. Квитки продає касир.

Діти і вихователь підходить до каси, отримують квитки і проходять в зоопарк.

Раптом лунає телефонний дзвінок у директора-дитини в кабінеті:

– Алло! Доброго дня! Так, це зоопарк. Так, звичайно, привозите! (Кладе трубку і говорить, що зараз до нас привезуть 10 тварин, але для них немає клітин. Їх терміново потрібно побудувати).

Вихователь: – Діти, давайте побудуємо для тварин вольєри. Хто знає, що таке вольєр? (Відповіді дітей).

– Вольєр – це ділянка, огорожена площадка (з навісом або відкрита), де перебувають тварини.

– З чого ми будемо будувати вольєри? (відповіді дітей: з великого будівельного матеріалу).

– Так, ми побудуємо їх з великого будівельного матеріалу. А зараз пропоную пограти в гру «Хто збудує кращий вольєр для тварин»

Діти під керівництвом вихователя і під веселу музику будують вольєри з великого будівельного матеріалу.

Вихователь:– Молодці! Всі впоралися! Вольєри готові!

Звучить сигнал машини. Дитина в ролі шофера завозить вантажівку з тваринами.

Вихователь: – Діти, давайте подивимося яких привезли тварин. Відгадайте загадки і вони вийдуть з машини.

Вихователь загадує загадки про кожну тварину. Діти з цікавістю їх відгадують.

Вихователь: – Скажіть, які це тварини свійські чи дикі? (Відповіді дітей: дикі).

Вихователь: – А зараз пропоную наших тварин показати ветеринару.

Ветеринар (дитина) оглядає тварин: зовнішній вигляд, вимірює температуру і т.д.

Вихователь: – Скажіть, доктор, чи всі тварини здорові? (Відповідь: так).

– Тоді пропоную наших звірів (іграшки) розмістити по вольєрах.

– Діти, назвіть тварин, які перебувають у нашому зоопарку. (Відповіді дітей: ведмідь, слон, тигр, лев, кенгуру, жираф, зайці, лисиця, вовк, мавпа).

– Хто з них спить взимку? (Відповідь дітей: ведмідь).

– Де він спить? (Відповідь: в барлозі).

– Що він любить їсти? (Відповідь: ягоди, мед).

– Молодці! Підемо далі. (Підходять до іншого вольєра).

– Подивіться, хто це? (Відповідь: жираф).

– Правильно – це жираф. Найвища тварина на землі. Візерунок з плям на його шкірі ніколи не повторюється. Жираф їсть гілля, листя дерев.

Вихователь: – Діти, хто з вас може розповісти про яку-небудь тварину?

Діти за бажанням розповідають про ту тварину, яку вони обрали.

Вихователь доповнює відповіді дітей.

Вихователь: Ось і настав час обіду.

Кухар (дитина) підносить їжу кожній тварині.

Вихователь розповідає дітям, що дуже небезпечно близько підходити до кліток з тваринами, не можна годувати їх печивом, цукерками, протягувати до них руки, не шуміти в зоопарку.

Вихователь: – У нашому зоопарку працює фотограф. Бажаючи сфотографуватися біля тварин підходьте до фотографа.

Виходить дитина з фотоапаратом і починає фотографувати дітей.

Вихователь: – Діти, наші тварини втомилися і їм треба відпочити. Давайте прийдемо до них наступного разу.

– Подивіться, знову з'явилися чийсь сліди!

Вихователь звертає увагу дітей на сліди, що лежать на килимі.

Вихователь: – Давайте подивимося, куди ж на цей раз вони нас приведуть.

Вихователь разом з дітьми йдуть один за одним по слідах під музику з мультфільму «Маша і ведмідь» і підходять до скриньки.

Вихователь: – Діти, подивіться, що це за скринька?

Вихователь відкриває скриньку, в якій знаходиться печиво у вигляді тварин.

Вихователь: – Які тут частування! Це від мешканців зоопарку. Вони кажуть велике спасибі за те, що ми побували у них в гостях.

Вихователь роздає дітям печиво.

Вихователь: – Ми й не помітили, як опинилися в дитячому садку. Наша подорож закінчилась. Всі ви молодці!

Дидактичний матеріал для підготовки проведення сюжетно-рольових ігор

Тема заняття 1: «Бесіда за прислів'ями «Про дружбу»

Мета: навчати дітей розуміти зміст прислів'їв і приказок; учити визначати та називати моральні якості справжнього друга; виховувати доброзичливе ставлення до товаришів.

Підготовка: вивчення прислів'їв та приказок про дружбу; читання розповіді «Два товариша» Л. Толстого; проведення бесід на теми: «Кого можна назвати справжнім другом», «Що ми зробили доброго для своїх друзів».

Словникова робота: вправляти дітей у називанні моральних якостей людини; дати завдання назвати слова – якості, які притаманні справжньому товаришу.

Хід бесіди.

Вихователь. – Кого можна назвати товаришем?

Вихователь пропонує проаналізувати прислів'я й приказки про дружбу: «Сам гинь, а товариша виручай», «Друга шукай, а знайдеш – бережи», «Старий друг, краще нових двох», «Бажаєш грошей мішка – не завести друга». Вихователь пропонує дітям розповісти про своїх товаришів і порівняти розповіді з прислів'ями. – Які прислів'я можна застосувати до оповідань: «Двоє товаришів», «Двоє жадібних ведмежат», «Лисиця й вовк?»

Тема заняття 2: «Розумніший той, хто поступається»

Мета: формувати вміння правильно поводитися у проблемних ситуаціях; виховувати почуття поваги до своїх товаришів, уміння поступатися одне одному, а також своїми бажаннями на користь товариша.

Словникова робота: пояснити слово «спільно»; запропонувати полічити, скільки слів у приказці «Розумніший той, хто поступається».

Підготовка. Проведення бесіди на тему: «Хто твій друг і чому»; ознайомлення зі змістом приказки «Розумніший той, хто поступається»; читання творів про дружбу.

Хід бесіди.

На початку заняття запропонувати дітям послухати розповідь: «Один раз посварилися Вова з Глібом». «Обличчя в них розчервонілися, стали некрасивими. Вова тягнув до себе стілець, Гліб – до себе. Вони голосно кричали: «Віддай, це я перший узяв», «Це мій стілець!». Дарма вихователька намагалася помирити їх і заспокоїти. Вони так розсердилися, що нічого не чули. Ще б трішки – й стілець розламався на частини. Але раптом Вова щось згадав. Обличчя його посвітлішало, засяяло від посмішки. «Бери цей стілець, – сказав він, – а я принесу собі інший». І стало його обличчя таким добрим, таким гарним, що всі діти перестали говорити й подивилися на нього». – Як ви думаєте, що згадав Вова? Вихователь запитує в дітей, чи всі в нашій групі вміють поступатися одне одному. Нагадує випадки, коли діти не поступалися один одному. Робить висновок сам або підводить дітей до розуміння того, що поступатися потрібно всім, тобто кожному, а не завжди одному. Потрібно зважати на бажання свого товариша, особливо коли йому щось дуже хочеться, тоді він поступиться тобі наступного разу.

Гра «Закінчи речення»

- Якщо я навмисно зачепив перехожого, я повинен...
 - Коли мені необхідно звернутися з проханням, я...
 - Якщо мені треба пройти на своє місце в кінотеатрі, я...
- Робота над прислів'ями.
- За добре слово не платять, а скажеш – усім приємно!
 - Шануй людей і тебе шануватимуть.

Заняття на тему: «Ти живеш серед людей»

Мета: учити дітей дотримуватися належної поведінки у громадських місцях: не смітити, переходити вулицю, дотримуючись правил безпеки, виховувати звичку бути уважними до пасажирів громадського транспорту (поводитися скромно, поступатися місцем людям похилого віку, інвалідам, жінкам з маленькими дітьми тощо).

Хід заняття.

(Вихователь пропонує дітям послухати цікавий випадок).

– Чи любите ви їздити в автобусі, тролейбусі, трамваї? (Відповіді дітей).
Ось що трапилося одного разу в автобусі.

а) Коли автобус рушив з місця, Оленка, котра не трималась за поручень, не втрималась і ненароком штовхнула жінку, яка стояла поруч. Дівчинка одразу промовила «чарівне слово» і невдоволення на обличчі жінки змінилося усмішкою. – Що сказала дівчинка? – Які ще чарівні слова ви знаєте?

б) Ви з мамою зайшли до автобуса. Там було дуже багато людей, але раптом ви побачили дівчинку, яка ходить з вами в одну групу, і почали голосно розмовляти. На вас звернули увагу всі пасажири. – Як ви думаєте, чи правильно ви вчинили? (Доповнення, уточнення вихователем).

в) У неділю вранці хлопчику не спалося, він вийшов на повір'я і почав голосно кликати свого друга, який жив на п'ятому поверсі. – Що в поведінці хлопчика є неправильним?

г) Вулицею йшла жінка. Раптом у неї з кишені випали окуляри. Ви йшли позаду з мамою. Як би ви вчинили? (Читання вірша Г. Бойка «Хто байдужий?»
Аналіз твору).

Гра «Квітка доброти»

Педагог малює на дошці велику квітку доброти з серединкою у вигляді серця. Діти повинні подумати про те добро, яке вони можуть зробити один для одного, щоб їм всім жилося цікавіше. Кожен добрий вчинок, про який

розкажуть діти, дарує квітці нову пелюстку. Щоб квітка доброти ожила, протягом дня діти виконують те, про що вони розповіли.

Бесіда

Питання і завдання для бесіди:

– Уявіть, що добра чарівниця подарувала вам скриньку з дарами доброти. Перерахуйте ці дари. (Хороший характер, усмішка, мрія, любов до людей, вміння прощати, хороший друг тощо).

– Якби чарівниця попросила вас подарувати вашим рідним найдорогоцінніші з цих дарів, які з них ви їм подарували б, і чому?

Після гри можна запропонувати дітям організувати гру-драматизацію «Відвідини хворого», «Прихід у гості», «Лікарня» тощо.

Гра «Потяг турботи»

Мета: формувати у дітей поняття про турботу та повагу, їх прояви та значення у житті людини; розвивати вміння дітей визначати позитивні якості людини, пояснювати можливі причини та наслідки негативного ставлення до людей; виховувати у дошкільників почуття турботи та уважного ставлення до оточуючих.

Обладнання: потяг і вагончики з кишеньками; набір казкових і мультиплікаційних героїв.

Хід гри.

Дорослий на столі розкладає макет потягу із вагончиками, у яких є кишеньки для карток. На столі лежать маленькі картки з героями казок та мультфільмів – добрими та злими. Вихователь пропонує дітям, обґрунтовуючи свій вибір, посадити у потяг тільки турботливих та позитивних персонажів. Можна запропонувати дітям дати рекомендації для злих героїв: як їм виправитися, щоб їх узяли у потяг.